

Srednjovjekovni Šibenik kao primjer zavičajne povijesti u nastavi povijesti

Živković, Ante

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:344693>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-30**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

Diplomski rad

**Srednjovjekovni Šibenik kao primjer zavičajne povijesti u nastavi
povijesti**

Ante Živković

Mentor: dr. sc. Neven Budak, red. prof.

Rujan, 2020.

Sadržaj:

1. Uvod.....	1
2. Zavičajna povijest.....	2
2.1. Teorije i modeli.....	2
2.2. Zavičajna povijest u nastavi povijesti.....	4
2.3. Srednjovjekovni Šibenik kao primjer zavičajne povijesti.....	5
3. Mogućnost primjene u nastavi.....	7
4. Izvori za srednjovjekovni Šibenik.....	9
4.1 Izvori na latinskom jeziku.....	9
4.2. Izvori na hrvatskom jeziku.....	11
4.3. Korištenje izvora na nastavi povijesti.....	14
5. Suvremene metode u nastavi povijesti.....	16
6. Izrada modula.....	18
6.1 Osnovne značajke.....	18
6.2. Kurikulum povijesti za osnovne škole.....	19
6.3. Revidirana Bloomova taksonomija.....	21
7. Nastavni plan i program.....	24
7.1. Šibenik kao srednjovjekovni grad.....	24
7.2. Društvena povijest: plemići građani i seljaci.....	30
7.3. Srednjovjekovna kultura u Šibeniku.....	34
7.4. Šibenski fortifikacijski sustav.....	40
7.5. Svakodnevni život u srednjovjekovnom Šibeniku.....	48
7.6. Terenska nastava.....	52

7.6.1. Terenska nastava: šibenske utvrde.....	53
7.6.2. Terenska nastava: srednjovjekovni Šibenik.....	57
7.7. Sat ponavljanja.....	61
8. Zaključak.....	64
9. Sažetak.....	65
10. Summary.....	66
11. Bibliografija.....	67

1. Uvod

Nastava se povijesti u Hrvatskoj provodi po tradicionalnim načelima apsorpcije i reprodukcije što veće količine informacija. Na taj način učenici gube interes i motiviranost za povijest te je redovito svrstavaju u najteže i najmanje korisne školske predmete.¹ Stoga je važno da učenicima ponudimo nove pristupe kako bi kroz nastavu povijesti gradili zainteresirane i kritički orijentirane pojedince. Poučavanje zavičajne povijesti jedan je od važnih koraka u tom smjeru. Do sada se zavičajnoj povijesti nije davalo previše prostora u školskim i nastavnim planovima i programima te se težište stavljalalo na kronološki pregled svjetske i hrvatske povijesti. Tematske cjeline općenito nisu bile zastupljene, dok su nastavnici imali malu autonomiju u odabiru tema zbog ogromnog broja nastavnih jedinica koje bi se trebale obraditi. Na taj se način nastava povijesti pretvorila u beskonačno nizanje faktografskih podataka i ispite temeljene na najnižim dimenzijama znanja. Iskorištavanjem potencijala zavičajne povijesti učenicima približavamo određena povijesna razdoblja kroz primjere iz neposredne okoline te ih na taj način motiviramo da preko njih promišljaju kompleksnije koncepte.

Fokus mog diplomskog rada će biti na zavičajnoj povijesti u nastavi povijesti. Kao primjer ću iskoristiti srednjovjekovni Šibenik te ću nastavno gradivo prilagoditi za šeste razrede osnovne škole. Ta vrsta projekta je moguća u osnovnim školama jer je tu ostavljeno puno više prostora za ovakve aktivnosti, dok u gimnazijama i srednjim školama zgusnuti nastavni plan i program ne dopušta veće prilagodbe. U idealnom scenariju ovu nastavnu temu bih obrađivao kroz osam školskih sati, od kojih bi dva otpala na terensku nastavu. Cilj je da se kroz tih osam nastavnih sati obrade najrelevantniji aspekti i fenomeni šibenskog srednjeg vijeka. Pristup neće biti kronološki, već tematski. Svaki nastavni sat će predstavljati jednu temu koja je važna za shvaćanje problematike. Pokušat ću izabrati što širi spektar tema koje će obuhvaćati društvene, kulturne i gospodarske posebnosti koje bi učenicima mogle biti korisne i zanimljive. Od iznimne je važnosti da se u tim nastavnim satima fokusiram na više razine i dimenzije znanja kako bih učenike uspješno upoznao s različitim konceptima koje bi oni trebali usvojiti. Naravno, cilj je da učenici, osim što se upoznaju sa zavičajnom poviješću, na njima bliskom šibenskom primjeru uvide značajke i karakteristike europskog srednjeg vijeka i tako upotpune dotad stečena znanja.

¹ Dokument 1. http://www.idi.hr/aspiracije/izvjesce_za_javnost_drugi_val_novo_izmjenjeno.pdf

2. Zavičajna povijest

2.1. Teorije i modeli

Zavičajna povijest (ili lokalna povijest) je grana povijesti koja proučava određenu geografsku jedinicu, poput neke regije, grada ili sela, u različitim povijesnim okolnostima. Obično se težište stavlja na socijalnu i kulturnu povijest, iako se pokušava što šire pristupiti temi. Bertoša napominje da se u historiografiji puno više pažnje daje konfliktnoj svakodnevicu, odnosno ekstremnim situacijama poput ratova, gladi, bolesti ili intenzivnim političkim previranjima. Relativno se malo govori o mirnim, svakodnevnim događanjima u prošlosti.² Proučavanjem zavičajne povijesti fokus se miče na običnu svakodnevnicu koja daje bolju sliku o životu u prošlosti. Zavičajna je povijest oduvijek bila zanimljiva povjesničarima i lokalnim amaterskim istraživačima. Međutim, nije joj se pridavala velika pozornost u nacionalnoj i svjetskoj historiografiji. Zavičajnom su se poviješću bavili lokalni, entuzijastični povjesničari, koji su često bili neadekvatno obrazovani. S druge strane, historiografija se većinom temeljila na velikim pričama iz svjetske i nacionalne povijesti koje su se bavile političkom i vojnom poviješću. To je pogotovo bilo izraženo u 19. stoljeću kada su se vodeći povjesničari bavili važnim temama vezanim uz uspostavljanje nacionalnog identiteta. Hrvatska historiografija je i kroz 20. stoljeće pokazala iznimnu otpornost na promjene i na prihvaćanje teorija i modela iz zapadnoeuropskih historiografija.³ Roksandić napominje kako se u opširnom priručniku Mirjane Gross *Suvremena historiografija: korijeni, postignuća, traganja* uopće ne spominje zavičajna povijest, te taj pojam ne postoji u predmetnom kazalu.⁴ U takvom je kontekstu zavičajna povijest u hrvatskoj historiografiji bila zanemarena i ne treba se čuditi malom broju specijaliziranih radova unutar te historiografske grane.

Dvadeseto stoljeće donosi promjene u svjetskoj historiografiji koje su uvelike oblikovale smjer povijesne znanosti. Najprogresivnija skupina mladih povjesničara se okupila u Francuskoj oko časopisa *Annales*. Časopis je počeo izlaziti 1920-ih te je ostao iznimno utjecajan kroz cijelo stoljeće odgajajući nekoliko generacija povjesničara.⁵ Temeljna premisa

² Miroslav Bertoša, *Izazovi povijesnog zanata. Lokalna povijest i sveopći modeli* (Zagreb: Antibarbarus, 2002), 8.

³ Ibid 7-8.

⁴ Marijana Marinović i Drago Roksandić, ur., *Zavičajna povijest u interkulturalnom kontekstu* (Zagreb: FF Press, 2006), 29.

⁵ Mirjana Gross, *Suvremena historiografija: Korijeni, postignuća, traganja* (Zagreb: Novi liber, 1996), 211.

škole Anala je odmak od tradicionalne historiografije i mijenjanje fokusa u istraživanjima. Taj zaokret se najbolje utjelovljuje u novoj paradigmi u kojoj se prošlost promatra u totalitetu uzimajući u obzir sve aspekte ljudskog djelovanja. Na taj su način afirmirane različite grane u historiografiji poput socijalne povijesti, kulturne povijesti, mikrohistorije itd. Tendencija je bila da se fokus prebaci s velikih povijesnih priča na pojedinca i na manje jedinice u prostoru i vremenu.⁶ Samim time je i zavičajna povijest postala zanimljivija istraživačima te je dobila zasluženno mjesto unutar zapadnoeuropske historiografije. Škola Anala je u Hrvatskoj bila uglavnom zanemarana sve do osamdesetih godina prošlog stoljeća, a i nakon toga joj se nije pridavala veća pozornost i domaći povjesničari su rijetko tražili inspiraciju i uzor u toj školi.⁷

Jedna od važnih karakteristika škole Anala je fokusiranje na manje i koherentnije prostore u kojima su se mogli lakše uočiti određeni fenomeni. Proučavanjem manjih zajednica uspostavljale su se teze koje bi mogle vrijediti i u puno širem kontekstu. Pogotovo je bila značajna uspostava mikrohistorije, nove grane povijesti nastale na tim temeljima. Fokus joj je iznimno sužen na točno određeni prostor ili događaj te je zbog toga ta grana povezana sa zavičajnom poviješću. Izvrstan primjer takvog pisanja je Emmanuel Le Roy Ladurie i njegovo djelo *Montauille*. U njemu proučava učinke katarske sekte u jednom srednjovjekovnom francuskom selu. Proučavajući izvore za to razdoblje dolazi do spoznaja o mentalitetu srednjovjekovnih ljudi, svakodnevnom životu, srednjovjekovnom shvaćanju svijeta, društvenim i kulturnim obrascima tog doba itd.⁸ Upravo je to zadaća zavičajne povijesti, krenuti od lokalnih fenomena kako bismo došli do općenitijih spoznaja.

Modernost zavičajne povijesti se ogleda u njenoj interdisciplinarnosti. Ona zahvaća široko te pokušava što tješnje surađivati s drugim društveno – humanističkim, ali i s prirodnim znanostima.⁹ Na taj se način proučavaju najrazličitiji društveni i kulturni aspekti unutar zadanog prostora. Zanima se i za geografiju i okoliš više nego druge grane historiografije. Budući da se bavi manjim jedinicama u prostoru lakše je analizirati geografske odrednice te one samim time imaju veći utjecaj. U suvremenoj historiografiji, te u skladu sa sve većim fokusom na okoliš i zaštitu prirode, razvija se proučavanje povijesti okoliša, odnosno ekohistorije. To je „znanstvena disciplina koja proučava prošle ekosustave, te

⁶ Ibid 211-214.

⁷ Neven Budak, „Anali u hrvatskoj historiografiji. Borba za modernizaciju povijesne znanosti“. U: *Zbornik Mirjane Gross* (Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest, 1999), 459-467.

⁸ Gross, *Suvremena historiografija*, 259-260.

⁹ Drago Roksanđić, *Čovjek i prostor, čovjek u okolišu* (Samobor: Meridijani, 2018) 28-29.

povijest interakcije čovjeka i prirode na različitim disciplinama.“¹⁰ U kontekstu zavičajne povijesti to je iznimno važno jer se promatra geografija određenog područja. Primjerice, ako promatramo povijest Šibenika, ne možemo zanemariti utjecaj okoliša na formiranje grada i društva. Konfiguracija terena i geografski lokalitet utječu na položaj grada, prometnu povezanost, infrastrukturu, a napsoljetku i na način života te razvoj društva. Iz tih je razloga ekohistorija usko povezana sa zavičajnom poviješću i važan je aspekt bavljenja istom.

I mnoge druge historijske discipline koje su se razvile u 20. stoljeću su važne za proučavanje zavičajne povijest. Historijska antropologija, povijest svakodnevice, povijest rada, povijest poduzetništva, povijest mentaliteta itd. su discipline preko kojih se može govoriti o zavičaju. Zavičajna povijest danas objedinjuje spomenute discipline te koristi sva postignuća suvremene historijske znanosti.¹¹ U snažnom je kontrastu sa tradicionalnom historiografijom u kojoj je dominirala politička povijest te društvo gleda u totalitetu. Upravo zato je jači razvoj zavičajne povijesti započeo relativno nedavno i još se uvijek formiraju teorijski okviri. U svakom slučaju, zavičajna je povijest grana historiografije koja ima ogroman potencijal i koja prati i postavlja nove trendove u razvoju povijesne znanosti.

2.2. Zavičajna povijest u nastavi

Zavičajna povijest promatra povijesne događaje i fenomene u određenoj mikrosredini. Ona nam pomaže da shvatimo određene procese preko bliskih primjera i da usto smjestimo određeno mjesto ili područje u širi kontekst. Primjena zavičajne povijesti u nastavi ima niz pozitivnih i korisnih karakteristika. Učenicima je nastavno gradivo većinom apstraktno i događanja iz različitih povijesnih razdoblja im uglavnom djeluju daleko i neshvatljivo. Teško im je shvatiti kako je tekao svakodnevni život, koji su problemi mučili tadašnje stanovnike i što danas baštinito iz prošlih razdoblja. Naravno, za starija razdoblja, poput srednjeg vijeka, zanimanje i općenito shvaćanje problematike uvelike opada. Nedostaje načelo zornosti u poučavanju koje bi im jasno pokazalo i dočaralo nastavno gradivo. Zavičajna povijest nam može riješiti popriličan broj problema. Ukoliko imamo sreće da nam područje interesa ima dovoljno bogatu baštinu za određeno razdoblje, otvaraju nam se brojne mogućnosti korištenja zavičajne povijesti u nastavi.

¹⁰ „Ekohistorija“, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 24. 8. 2020. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=17327>>.

¹¹ Marinović, *Zavičajna povijest*, 30.

Ako se fokusiramo na neko područje (grad ili mjesto) koje je blisko učenicima, automatski će njihov interes i motivacija biti veći. Govorit će se o njima bliskim temama, poznatim građevinama, lokalnim legendama i osobama koje su na mikrorazini utkane u kolektivnu memoriju. Zanimat će ih kako se razvijalo društvo i mjesto u kojem oni danas žive i kako su živjeli njihovi preci. Osim pojačane motiviranosti i interesa neke stvari će se jednostavno moći bolje objasniti. Puno je lakše prenijeti znanje učenicima ako im doslovno pokažemo primjere vezane uz određeno razdoblje. Učenici će onda puno lakše te informacije uklapati u širi kontekst i polagano izvoditi vlastite zaključke i interpretacije. Tu će važnu ulogu imati terenska nastava koja je ključna za predstavljanje srednjovjekovne baštine učenicima iz prve ruke. Učenici će lakše savladavati postavljene zadatke ako vide nešto opipljivo, odnosno ako teoretiziranja i pripovjedanja dobiju jasan oblik. Tako učenici dobivaju dojam da je ono o čemu uče zaista stvarno, a ne nešto daleko i apstraktno. Također, primjeri iz određenog mjesta često mogu poslužiti kao uzorak za shvaćanje nekog drugog, šireg problema.

Zavičajna povijest služi i kao podsjetnik na kulturno-povijesnu baštinu koju smo naslijedili od prošlih razdoblja. Poučavajući nove generacije kod njih širimo svijest o važnosti baštine i o nužnosti njezina očuvanja. Važno je da učenici shvate koji su povijesni procesi doveli do današnjeg izgleda grada, ali i do formiranja specifičnog društvenog okruženja. Tako se gradi zdrav odnos prema lokalnoj zajednici i jača svijest o lokalnom kulturnom naslijeđu. Na taj način gradimo savjesne pojedince s jakim osjećajem pripadnosti zajednici i visokom svijesti o važnosti očuvanja baštine.

2.3. Srednjovjekovni Šibenik kao primjer zavičajne povijesti

Bilo bi prezahtjevno obraditi čitavu povijest grada Šibenika u tako malo vremena, pa ću se fokusirati na jedno povijesno razdoblje. Odabrao sam srednji vijek kao vremenski okvir moga rada. Budući da Šibenik nema antičku baštinu i ne spominje se do 11. stoljeća, fokus rada će biti na razvijenom i kasnom srednjem vijeku. Plan i program će se sastojati od isključivo tematskih cjelina te ću izbjegavati veću količinu faktografije i kronološke preglede. Pokušat ću obuhvatiti što više različitih tematskih cjelina koje će učenicima što zornije dočarati život u srednjovjekovnom Šibeniku. Uključit ću društvene, gospodarske, pravne,

političke i vojne aspekte, ali i osvrnuti se na povijest svakodnevice i analizu kulturnih karakteristika grada. Uvrstio bih razdoblje koje završava otprilike polovicom 16. stoljeća. Naime, društveni procesi koji su se odvijali u 14. i 15. stoljeću nastavljaju se i u 16. stoljeću. Također, to razdoblje se i otprilike poklapa s 1527. godinom koja se tradicionalno uzima kao prekratnica u hrvatskoj povijesti. Bilo kako bilo, prodori Osmanlija i sve veće slabljenje Mediterana označavaju krajnji vremenski okvir za moj rad. Smatram da je srednji vijek u Šibeniku pogodan za primjenu u nastavi povijesti zbog relativno velike količine pisanih izvora, ali i zbog dobro očuvane srednjovjekovne baštine. Nije pretjerano reći da je Šibenik u razvijenom i kasnom srednjem vijeku, relativno gledajući, bio gospodarski i kulturno na svom vrhuncu. Samim time mi se čini da je ovako zamišljena nastava povijesti izvrsna za upoznavanje učenika s poviješću svoga grada jer uče o važnim procesima koji su formirali Šibenik onakvim kakvim ga poznajemo danas.

Korištenje srednjovjekovnog Šibenika u nastavi povijesti ima i drugih prednosti. Već sam spomenuo kako je Šibenik u srednjem vijeku bio u nekoj mjeri relevantan europski grad. Radi se o tipičnom mediteranskom gradu pod snažnim utjecajem talijanske kulture. Društvo je uređeno na principu komunalnog uređenja sa statutom kao temeljnim pravnim dokumentom i visokom autonomijom u unutrašnjim pitanjima (naravno, ovisno o različitim razdobljima). U svakom slučaju, za Šibenik vrijede slični obrasci kao i za ostale gradove na europskom Mediteranu. Učenici tako ne uče samo o povijesti točno određenog geografskog područja, već utvrđuju i puno šire društvene i kulturne obrasce koji vrijede za puno šire područje. Način života, urbane strukture, pravni poredak, gospodarske djelatnosti, kulturno-umjetnički sitlovi i mnogi drugi aspekti su jako slični u srednjovjekovnim društvima. Smatram da je poučavanje srednjovjekovnog Šibenika sjajna prilika da se utvrdi gradivo šestog razreda i da se na puno bližim primjerima uvide neki važni obrasci.

3. Mogućnosti primjene u nastavi

Osim što se zavičajnoj povijesti ne pridaje previše pozornosti u nastavi, dosadašnji sustav ne daje puno prostora za njezinu primjenu. Nastavni planovi i programi većinom nisu uzimali u obzir izborne teme i maksimalno su sužavali autonomiju nastavnika u odabiru tema i slaganju plana nastave. U gimnazijama je do školske godine 2019./20. vrijedio nastavni plan i program iz 1995. godine koji uz kratak i poprilično općenit uvod donosi širok popis tema koje treba obraditi.¹² Za osnovne je škole vrijedio nastavni plan i program iz 2006. U njemu se donekle modernizira pristup te se donose ciljevi i zadaće odgojnog programa u osnovnoj školi. Također se navode ciljevi i zadaće poučavanja svakog predmeta, pa tako i povijesti.¹³ Nadalje, okvirni nacionalni kurikulum je dokument koji definira organizacijsku strukturu školstva i u Hrvatskoj je donesen 2010. On utvrđuje povezanost između predmeta i određuje količinu autonomije koja se prepušta školama.¹⁴ Naposljetku se donose školski kurikulumi koji utvrđuju dugoročne i kratkoročne planove svake škole na temelju nacionalnog kurikuluma.

Zbog zastarjelog sustava pojavila se potreba za donošenjem novog kurikuluma u kojem će se implementirati suvremene nastavne metode, dati veća autonomija nastavnicima, te smanjiti broj obaveznih nastavnih tema. Nakon višegodišnjih javnih rasprava i stalnih odgoda uzrokovanih učestalim političkim previranjima kurikularna reforma je stupila na snagu u svim školama u školskoj godini 2019./20. Na početku dokumenta se donosi svrha i opis predmeta. Nabrojane su zadaće nastave povijesti i procesi koji se žele provesti kroz nastavu. Govori se o poželjnim vrijednostima koje bi učenici trebali usvojiti poput njegovanja lokalnog i nacionalnog identiteta, toleranciji prema drugim kulturama te kritičkom razmišljanju. Nadalje, u dogojno-obrazovnim ciljevima učenja i poučavanja nabrojani su znanja i vještine koje bi učenik trebao steći.¹⁵ U svojem radu ću uzeti u obzir svrhe i ciljeve kurikuluma te ih implementirati u rad.

Donošenjem kurikuluma povijesti dosadašnji nastavni plan i program se stavlja izvan snage te se utvrđuje novi, općenitiji i kraći. Nastavni plan i program za povijest se temelji na

¹² Snježana Koren, *Čemu nas uči povijest? Nastava povijesti, ideje o učenju/poučavanju i ishodi učenja* (Zagreb: Profil International, 2014) 32-33.

¹³ https://www.azoo.hr/images/AZOO/Ravnatelj/RM/Nastavni_plan_i_program_za_osnovnu_skolu_-_MZOS_2006.pdf

¹⁴ http://mzos.hr/datoteke/Nacionalni_okvirni_kurikulum.pdf

¹⁵ https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_03_27_557.html

pet organizacijskih područja, a radi se o društvu, politici, ekonomiji, filozofsko – kulturno – religijskom području i znanosti i tehnologiji. Svako područje se mora provući kroz vremensko razdoblje koje se poučava te se nastavnik mora osvrnuti na svih pet domena. Zahvaljujući ovako postavljenom nastavnom planu i programu nastavniku ostaje puno više prostora za izborne teme. Naime, određeno je šesnaest obveznih tema koje se moraju obraditi na spomenuti način. Uz obvezne teme nastavnik sam bira dvije koje želi obraditi i u odabiru ima apsolutnu autonomiju.¹⁶ Ovo je, za razliku od starih nastavnih planova i programa, idealno za tehničku provedbu mog rada. Unutar te dvije izborne teme ostaje dovoljno nastavnih sati kako bih obradio plan vezan uz srednjovjekovni Šibenik.

Ukoliko se ne nađe dovoljno prostora da se tema obradi u sklopu nastave povijesti, postoje i druge opcije. Nacionalni okvirni kurikulum (2010.) omogućuje izvedbu izbornih i fakultativnih predmeta te međupredmetnih tema unutar kojih bi se moglo izvesti poučavanje zavičajne povijesti. Fakultativni predmeti mogu biti vezani za, primjerice, građanski odgoj i obrazovanje, kulturnu baštinu, arhitekturu ili okoliš itd.¹⁷ Dokument predviđa da: „škola može programski izraditi te ih ponuditi učenicima, vodeći računa o njihovim potrebama, o općeobrazovnim vrijednostima i ciljevima te temeljnim kompetencijama.“¹⁸ Iznimno je važno da se školama ostavlja mogućnost da same organiziraju nastavne predmete, module ili aktivnosti. Tako zamišljene aktivnosti ulaze u školski kurikulum te se one predaju kao posebne teme van standardnih predmeta. Na ovaj način bih mogao od moje tematske cjeline napraviti jedan modul od osam nastavnih sati u kojima bih predavao zavičajnu povijest.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ http://mzos.hr/datoteke/Nacionalni_okvirni_kurikulum.pdf

¹⁸ Ibid.

4. Izvori za srednjovjekovni Šibenik

Izvori su temelj za proučavanje, ali i za poučavanje povijesti. Nužno je znati se služiti izvorima kako bi na što kvalitetniji način prezentirali određeni sadržaj učenicima i smislili korisne i zanimljive aktivnosti koje bi se temeljile na tim izvorima. Također, moramo naučiti učenike korištenju izvora, navikavati ih na taj način rada te im ukazivati na vrijednost takvih dokumenata. Nastava povijesti jednostavno ne može biti potpuna i korisna bez korištenja različitih oblika izvora na nastavi. Iz tog ću razloga ovdje ukratko izložiti najvažnije izvore, zbirke izvora te srednjovjekovna književna djela koja se mogu iskoristiti u nastavi. Pokušat ću dati što opširniji pregled te ukratko opisati kako se ti izvori mogu koristiti i zašto su nam važni. Budući da mi je jedan od ciljeva diplomskog rada dati drugim nastavnicima dobar okvir za poučavanje srednjovjekovnog Šibenika, koncentrirat ću se na izvore koji su prevedeni na hrvatski jezik. Izvori na latinskom jeziku su puno zahtjevniji za nastavnike te su im izvori na hrvatskom jeziku pristupačniji i lakši za prezentiranje. Važno mi je pomoći nastavnicima koji su zainteresirani za predavanje ove tematske cjeline i želio bih da preko mog diplomskog rada lakše dođu do relevantnih izvora koje mogu lako uklopiti u nastavu.

4.1. Izvori na latinskom jeziku

Za one koji se žele ozbiljnije baviti srednjovjekovnim Šibenikom nužno je poznavanje latinskog jezika. Većina izvora za to razdoblje nalazi se u arhivima. Budući da Šibenik do 1298. nije imao vlastitu biskupiju, većina izvora za to najranije razdoblje nalazi se u Zadru. Dakle, zadarski arhiv je iznimno važan za razdoblje prije 1298. Za izvore nakon 1298. izvore čuva arhiv šibenske biskupije. Ipak, najvažniji arhiv za srednjovjekovni Šibenik je arhiv samostana sv. Lovre. Naime, radi se o jednom od najznačajnijih hrvatskih srednjovjekovnih arhiva u kojem se nalazi impresivna količina građe. Naposljetku, valja imati na umu da se dosta materijala nalazi u Veneciji i venecijanskim arhivima budući da je nemali broj godina Šibenik bio pod mletačkom vlašću. Za proučavanje materijala iz tih arhiva nužno je poznavanje talijanskog jezika. Naravno, za potrebe mog seminarskog rada neću se baviti arhivima i originalnim rukopisima jer za to nemam kompetencija i znanja, a niti bi previše koristilo uzimajući u obzir prirodu mog rada.

Većina materijala za šibensku ranu povijest još uvijek se nalazi u arhivima i čeka da bude objavljena. Međutim, u zadnjih stotinjak godina objavljeno je niz zbirki izvora koje nisu prevedene na hrvatski jezik. Ipak, obogaćene su stručnim komentarima i kritičkim osvrtima uz poštivanje visokih znanstvenih standarda. Najprije valja spomenuti kapitalni projekt *Codex Diplomaticus* koji predstavlja vrijedan pokušaj sabiranja važnih srednjovjekovnih izvora. Međutim, nepostojanje hrvatskog prijevoda i nepraktičnost (ogroman broj izvora koji govore o različitim temama) čini ovu zbirku izvora manje korisnom za nastavnika povijesti.¹⁹ Postoje i druge važne zbirke izvora starije hrvatske historiografije iz kraja 19. i početka 20. stoljeća poput one Franje Račkog ili Ferde Šišića. Međutim, one danas nisu od velike koristi te djeluju zastarjelo i nepraktično.

U suvremenoj hrvatskoj historiografiji su se također objavljivali izvori za srednjovjekovni Šibenik, ali se težište s političke povijesti sve više prebacivalo na povijest svakodnevice, te društvenu i gospodarsku povijest. U tom svjetlu iznimno su važni izdani izvori koji su objavljivali građu šibenskih srednjovjekovnih notara. Po tom pitanju najznačajniji je Ante Birin koji je obradio nekoliko šibenskih bilježnika uz opise građe i analizu sadržaja. Ipak, činjenica da građa nije prevedena na hrvatski otežava korištenje u nastavi. Birin je izdao jednu monografiju i više znanstvenih članaka na tu temu. Objava takve vrste građe je od iznimnog značenja za proučavanje povijesti Šibenika. Javni notari su donosili presude iz različitih društvenih i gospodarskih sfera i služe nam kao pravi pokazatelji onodobnog duha vremena. Korištenjem te građe možemo doći do vrijednih podataka iz svakodnevnog života građana te nam oni pomažu kako bismo na bolji način mogli shvatiti svijet u kojem su živjeli. Pomoću tih izvora učenici mogu steći opipljivu sliku onoga o čemu se poučava.²⁰ Koristan može biti i *Šibenski diplomatarij* koji su priredili Josip Kolanović i Josip Barbarić. Radi se o zbirci izvora koja donosi različite dokumente ili povelje iz šibenske povijesti. Većinom su to dokumenti koji se bave političkom poviješću, ali su ipak od iznimne koristi. Uz kratke opise svakog dokumenta priložen je izvor na latinskom jeziku.²¹

¹⁹ Tadija Smičiklas i dr., ur. *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae II-XIV*. Zagreb 1904.-1985.

²⁰ Ante Birin, prir. *Šibenski bilježnici – Bonmatej iz Verone (1449. – 1451.)* Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2016.

Idem. „Šibenski bilježnici – Indricus de Indricis (1431. – 1434.)“ *Povijesni prilozi* 44 (2013.): 91-154.

Idem. „Šibenski bilježnici – Petar pokojnog Ivana (1453. – 1454.)“ *Povijesni prilozi* 42 (2012.): 103-189.

Idem. „Šibenski bilježnici – Pietrobono Pagano (1436. – 1437.)“ *Povijesni prilozi* 37 (2009.): 117-188.

²¹ Josip Barbarić – Josip Kolanović, prir. *Šibenski diplomatarij: zbornik šibenskih isprava*. Šibenik: Muzej grada Šibenika, 1986.

4.2. Izvori prevedeni na hrvatski jezik

Budući da nastavnici u pravilu ne poznaju srednjovjekovni latinski na razini potrebno za dublju analizu, važno je donijeti pregled objavljene građe koja je prevedena na hrvatski jezik. Valja razlikovati nekoliko tipova izvora. Postoje diplomatske isprave koje su vezane za različita politička, društvena, pravna i gospodarska pitanja. Zatim je važno proučiti gradski statut koji je preveden na hrvatski jezik. On predstavlja zakosni temelj grada i kao takav je od iznimne važnosti. I naposljetku, imamo književna djela koja su nastajala u srednjovjekovnom razdoblju, a mogu nam pomoći u interpretacijama tog vremena.

Za početak, važnu zbirku izvora je pripremila Nada Klaić. Njezini *Izvori za hrvatsku povijest do 1526.* i danas predstavljaju relevantan alat za upoznavanje hrvatskog srednjeg vijeka. To je ujedno i među prvim zbirkama izvora koje su prevedene na hrvatski jezik te su tako ti izvori postali dostupniji široj javnosti. U svojoj zbirci Klaić donosi izvore s cijelog hrvatskog povijesnog prostora, te se tu nalazi i nemali broj izvora koji se posredno ili neposredno dotiču Šibenika. U svakom slučaju, radi se o zbirci izvora koju bi svaki nastavnik trebao konzultirati ako želi predavati hrvatski srednji vijek.²²

Najvažniji izvori za srednjovjekovni grad su zasigurno propisi i zakoni nekog grada. Budući da je Šibenik pripadao mediteranskom kulturnom krugu i on je funkcionirao kao komuna. Svaka komuna je imala svoj statut koji je propisivao i uređivao različite aspekte života. Statut je objedinjavao običajno pravo i temeljio se na romanskoj pravnoj tradiciji. Također se po potrebi proširivao i nadopunjavao novim člancima koji su morali uređivati neki aktualni problem. Vrijednost statuta je što se preko njega može pratiti pravni i društveni razvoj određenoga grada. Svi zakoni nastaju kao odgovor na neki određeni problem te nam on može reći na koji je način grad rješavao takve probleme. Šibenski se statut razvija od 13. stoljeća te se nadopunjava godinama nakon toga. Veće intervencije doživljava 1412. kada nova mletačka vlast usklađuje statut sa svojim zakonima. Statut je tiskan u Veneciji 1607. godine i u tom izdanju se nalaze svi zakoni i reformacije statuta. Statut je ponovno objavljen 1982. godine te je tom prilikom preveden na hrvatski. Također, izdanje je opremljeno pravnom i društvenom analizom statuta uz prikaz povijesnog razvoja Šibenika. Važno je da imamo tako značajan izvor dostupan i preveden na hrvatski jezik jer je on bitan za razumijevanje srednjovjekovnog Šibenika. Koristeći primjere iz statuta puno se lakše

²² Nada Klaić. *Izvori za hrvatsku povijest do 1526.* Zagreb: Školska knjiga, 1972.

učenicima može objasniti specifično okruženje srednjovjekovne komune, prikazati probleme koji su mučili tadašnje ljude i dočarati sustav u kojem su ljudi živjeli.²³

Također, bilo bi dobro osvrnuti se i na statute susjednih gradova koji su bili važni za razvoj Šibenika. Statuti su se često prepisivali od drugih gradova te su služili kao obrazac za nastanak novih statuta. Tu nam je važan zadarski statut jer se radi o tada najvećem i najutjecajnijem gradu na tom području. Iz tog razloga ne treba čuditi da je upravo zadarski statut poslužio kao obrazac za nastanak šibenskog.²⁴ Nadalje, važan nam je skradinski statut jer se radi o gradu koji se nalazi u neposrednom šibenskom zaleđu. Analizirajući skradinski statut možemo steći jasniju sliku razvoja susjednog grada, života u širem šibenskom području te napraviti komparaciju između dva grada. I danas Skradin i skradinsko područje gravitiraju Šibeniku, pa ne bi bilo loše obraditi i taj aspekt koji je od nedvojbene važnosti za zavičajnu povijest šibenskog područja. I zadarski i skradinski statut su prevedeni na hrvatski jezik uz popratnu analizu građe.²⁵

Lujo Margetić i Magdalena Apostolova Maršalevska su prikupili, preveli i komentirali različite izvore iz hrvatske srednjovjekovne povijesti koji su povezani sa srednjovjekovnim pravom. Radi se o poprilično korisnom i preglednom djelu u kojem su izvori poredani kronološki te nakon prijevoda na hrvatski slijedi komentar autora. Nekoliko izvora je vezano za Šibenik, a uglavnom se radi o kraljevskim povlasticama gradu Šibeniku. Ti su nam izvori dragocjeni kako bi shvatili položaj Šibenika u Ugraskom kraljevstvu. Također, komentari ukazuju na važne stvari te nam pomažu da sagledamo širu sliku. Bilo kako bilo, radi se o vrijednoj zbirci izvora u kojoj možemo naći mnoge isprave koji nam približavaju pravne aspekte srednjeg vijeka.²⁶

Nakon diplomatskih i pravnih izvora koji su nam puno govorili o društvenoj i političkoj povijesti, važno je osvrnuti se i na književno-kulturna ostvarenja koja su nastala u srednjem vijeku. Možda ta djela ne govore direktno o povijesnim događajima (iako ima i takvih primjera), ali su nam iznimno važna kako bismo shvatili onodobni način razmišljanja i uhvatili takozvani „duh vremena“. Ta nam djela govore o bogatoj kulturnoj produkciji te nam mogu poslužiti i kao veza sa drugim nastavnim predmetima, primjerice hrvatskim jezikom.

²³ Slavo Grubišić, ur. *Knjiga statuta zakona i reformacija grada Šibenika*. Šibenik: Muzej grada Šibenika, 1982.

²⁴ Josip Kolanović – Mate Križman, ur. *Zadarski statut: sa svim reformacijama odnosno novim uredbama donesenim do godine 1563*. Zadar: Ogranak Matice hrvatske, 1997.

²⁵ Ante Birin, prir. *Statut grada Skradina*. Zagreb-Skradin: Matica Hrvatska Skradin, 2002.

²⁶ Lujo Margetić – Magdalena Apostolova Maršavellska. *Hrvatsko srednjovjekovno pravo – vrela s komentarom*. Zagreb: Narodne novine, 1990.

Kao ključna figura šibenskog 15. stoljeća ističe se humanist Juraj Šižgorić. Iza sebe je ostavio bogat opus koji ga svrstava među velike hrvatske latiniste poput Marka Marulića i Jana Panonija. Također, bio je važan predstavnik humanizma, stila koji se prometnuo u važan kulturni i društveni faktor mediteranske Europe u 15. stoljeću. To samo dokazuje da je Šibenik pratio trendove i bio relevantan u tom razdoblju. Šižgorićevo *O smještaju Ilirije i o gradu Šibeniku* je povijesno-geografsko djelo koje opisuje šibenski kraj i šibenske običaje. Iako se to teško može nazvati znanstvenim djelom, pogotovo gledajući današnje standarde, ipak daje zanimljiva razmatranja čovjeka koji promatra svijet iz tadašnje perspektive. Upravo zato je ovo djelo važno, jer se može lakše dočarati način razmišljanja srednjovjekovnog čovjeka i svijest o prostoru koji ga okružuje. Iz te mi je perspektive ovo djelo važno jer proizlazi iz sličnih motiva kao i moj diplomski rad, a to je proučavanje zavičajne povijesti. Ipak, Šižgorić se proslavio sa svojim elegijama koje se bile iznimno stilski dotjerane i predstavljaju ogledan primjer hrvatske starije lirske tradicije. Najpoznatija elegija mu je *Elegija o pustošenju šibenskog polja* koju ću još spominjati. Njegova najpoznatija djela su prevedena na hrvatski. Darko Novaković je uredio izdanje sa Šižgorićevim najvažnijim djelima u koje je svrstao i njegove elegije u prijevodu Nikole Šopa.²⁷ Zatim, Slavo Grubišić je uredio izdanje hrvatskog prijevoda Šižgorićeva djela *O smještaju Ilirije* s uvodom i stručnom analizom.²⁸

Za kraj bih volio izdvojiti neke književne izvore koji tematiziraju dolazak Osmanlija i njihova osvajanja. Budući da se radi o prekratnici koja nagoviještava kraj jednog razdoblja, važno je pronaći promišljanja suvremenika i njihove poglede na novonastalu situaciju. Tu nam je važno pismo ninskog biskupa Juraja Divnića papi Aleksandru VI. Iako je tada obnašao dužnost ninskog biskupa, Juraj Divnić je rođeni Šibenčanin i član iznimno šibenske obitelji. On u pismu opisuje Krbavsku bitku neposredno nakon njezina svršetka, te moli papu za pomoć. Opisuje strahote koje vrše Turci te se jasno vidi njegov strah i prijezir prema neprijatelju.²⁹ Sličnog tona je već spomenuta *Elegija o pustošenju šibenskog polja* Juraja Šižgorića. U njoj autor tuguje zbog turskih nedjela širom šibenskog područja i poziva ljude na borbu protiv osvajača. Turci su prikazani iznimno negativno, kao prljav i okrutan narod. Ova dva primjera su dobra za proučavanje historijske imagologije, specifičnog prikaza Turaka kod tadašnjih ljudi. Ti primjeri jasno pokazuju negativne stavove te načine na koji se želi

²⁷ Darko Novaković, prir. *Juraj Šižgorić – izbor iz djela*. Vinkovci: Riječ, 2000.

²⁸ Juraj Šižgorić. *O smještaju Ilirije i o gradu Šibeniku*. Urednik: Slavo Grubišić. Šibenik: Muzej grada Šibenika, 1981.

²⁹ Juraj Divnić. *Pismo papi Aleksandru VI*. Priredila: Olga Perić. Šibenik: Gradska knjižnica Juraj Šižgorić, 1995.

dehumanizirati protivnik. Smatram da je to iznimno važan element kojemu se treba pridati pozornost kako bi se bolje razumjela kasnija razdoblja u šibenskoj, ali i hrvatskoj povijesti.

U kontekstu dolaska Osmanlija i prijelaznog razdoblja 16. stoljeća važan nam je Antun Vrančić. Njegova najvažnija djela uz opširnu analizu njegova lika i djela donijela je Castilia Manea Grgin u djelu *Antun Vrančić: Historiografski fragmenti*.³⁰ Antun Vrančić nije bio samo talentirani književnik već i diplomat koji je radio za ugarskog kralja. U turbulentnim razdobljima 16. stoljeća bio je poslanik na osmanskome dvoru i izvrstan je izvor za visoku politiku tog razdoblja. Međutim, on mi nije toliko važan u kontekstu mog diplomskog rada jer iskače i tematski i vremenski iz njegovog okvira. Naime, njegovo djelovanje nije direktno vezano za Šibenik, a radi se većinom o razdoblju nakon srednjeg vijeka (iako se ne treba pretjerano osvrnuti na te umjetno konstruirane periodizacije). U svakom slučaju vrijedan je izvor za političku povijest, odnosno visoku diplomaciju, te je relevantan i kao književnik u razdoblju 16. stoljeća.

4.3. Korištenje izvora u nastavi povijesti

U ovom poglavlju sam se potrudio iznijeti što više korisnih i upotrebljivih izvora za šibensku srednjovjekovnu povijest kako bih napravio selekciju izvora koje ću koristiti za svoj rad, ali i olakšao drugim nastavnicima koji se interesiraju za šibensku zavičajnu povijest ili je žele predavati u školi. Izvora za to razdoblje ne manjka (osim za ono najranije), ali se većinom nisu prevodili na hrvatski jezik. Naravno da u ovom kratkom pregledu nisam uspio prikupiti sve važne izvore za šibenski srednji vijek, ali za to, naposljetku, nema potrebe. Smatram da su ovo najrelevantniji izvori koji mogu pomoći u nastavi i učenicima što jasnije dočarati tadašnji grad i društvo u njemu. Izvori, kao sjajan primjer autentičnog ostatka prošlog vremena, su najbolji način da učenici izravno rade na dijelici „prave“ povijesti, bez naknadnih interpretacija. Važno je da učenici sami analiziraju te izvore i sami stvaraju svoje predodžbe i vlastite interpretacije. Naravno, te izvore treba znati iskoristiti i uzeti u obzir kontekst nastanka, odnosno tko i zašto ih piše. Nadalje, izvore treba dobro uskladiti s aktivnostima koje će učenici raditi te da naposljetku oni budu uklopljeni u određene ishode

³⁰ Antun Vrančić. *Historiografski fragmenti*. Uvod: Castilia Manea Grgin. Šibenik: Gradska knjižnica Juraj Šižgorić, 2014.

koje nastavnik želi postići. Cilj je da učenici preko tih izvora, a uz nastavnikovu potoporu, dostignu više kognitivne procese i da uspiju dubinski ući u određene teme.

5. Suvremene metode u nastavi povijesti

Izrada modula o srednjovjekovnom Šibeniku bit će u skladu sa suvremenim pedagoškim i didaktičkim spoznajama. Naime, želio bih da u svojem radu napravim odmak od ustaljenih tradicionalnih promišljanja o poželjnoj nastavi povijesti, koje su još uvijek snažno utkane u svijest nastavnika povijesti. Do sada se nastava temeljila na dominantnom nastavniku koji prenosi znanje na učenike. Učenici su bili svedeni na promatrače u nastavnom procesu koji su morali što točnije reproducirati znanje koje im je nastavnik prenio.³¹ U nastavi povijesti se često pristupalo temama kao da su zaokružene povijesne priče u kojima se pokazuje povijesna istina. Ne ostavlja se prostor za drugačije interpretacije događaja i sagledavanje različitih perspektiva. Nažalost, povijest u nastavi se prečesto oslanja na metode koje su u historiografiji bile aktualne u devetnaestom stoljeću. Iako su se u europskim i svjetskim obrazovnim sustavima promjene počele događati u prošlom stoljeću i već su se ustoličile kao standard, hrvatski obrazovni sustav je pokazao krutost i nesklonost promjenama. Sustav se jako sporo mijenjao jer je bio iznimno trom i nesklon inovacijama. Većina nastavnika, koji su nosioci sustava, je naviklo na stari način poučavanja i nema želju promijeniti ustaljeni način rada. Naravno, puno je lakše iznositi učenicima uvijek iste povijesne priče i zahtijevati reprodukciju činjeničnog znanja nego usvojiti suvremene metode poučavanja. To bi podrazumijevalo puno veći angažman nastavnika u kreiranju sata te odabira metoda i strategija. Neki nastavnici jednostavno biraju uhodani loš sistem umjesto neizvjesne autonomije.

Osim što ću se potruditi koristiti spoznaje iz zavičajne povijesti te ih inkorporirati unutar nastavnog sadržaja, cilj mi je koristiti dosege suvremenih pedagoških i didaktičkih koncepata. Učenici će biti u središtu nastavnog procesa te bi nastavnik trebao služiti samo kao moderator, odnosno onaj koji usmjerava učenike u pravom smjeru i služi im kao potpora u stjecanju znanja. Naglasak će biti na višim kognitivnim procesima, osobito konceptualnom znanju. Važno je da učenici shvate povijesne koncepte poput prostora, kontinuiteta i promjene, interpretacije itd. Nadalje, preko multiperspektivnosti i tumačenjima različitih interpretacija želim učenicima skrenuti pozornost na važnost kritičkog mišljenja te posljedično izgraditi kreativno razmišljanje kod učenika. Cilj je i poticati učenike na dijalog i pokazati im da je razvoj njihova vlastita mišljenja poželjan te da se ne boje propitkivati sve

³¹ Koren, *Čemu nas uči povijest*, 13.

teme. Smatram da se uporabom suvremenih metoda može učenike bolje zainteresirati za povijest i izgraditi dobre temelje za daljnje obrazovanje unutar društveno-humanističkih predmeta. Učenici koje poučavamo moraju biti samosvjesni pojedinci koji znaju samostalno razmišljati i razumljivi su im procesi koji su doveli do stvaranja današnjeg društva.

6. Izrada modula

6.1. Osnovne značajke

Modul je namijenjen šestom razredu osnovne škole i predviđeno je da se obradi pri kraju školske godine nakon što učenici obrade srednji vijek. Na taj će način lakše pratiti nastavu te moći smjestiti šibensko društvo u širi kontekst europskog srednjeg vijeka. Modul će se sastojati od osam nastavnih sati od kojih će dva biti terenska nastava. Svakom nastavnom satu ću prići posebno te izraditi plan i program za izvedbu svakog sata. Na početku svake nastavne jedinice donosim pregled sata. U njemu se ukratko opisuje tijek nastavnog sata i navodi se koji su željeni ciljevi koji se žele postići s određenom temom i iz kojeg razloga sam odabrao tu temu. Zatim se radi popis ishoda koji se moraju postići unutar nastavnog sata. Svaki ishod mora biti dobro formuliran te se iz njega moraju jasno iščitati uvjeti i metode pomoću kojih će se oni ostvariti. Ishodi su temelj svakog nastavnog sata i na temelju njih se razvijaju metode i aktivnosti tijekom nastavnog sata. Nakon njih ću detaljno opisati aktivnosti i koje nastavne strategije i metode koristim i zašto ih odabirem. Bit će pobrojani svi materijali koji će se koristiti u nastavi poput slikovnih priloga, dokumenata, povijesnih izvora i slično.

Cilj mi je napraviti plan za nastavne satove koji će biti zamišljeni da obuhvate što više elemenata vezanih uz suvremene metode poučavanja. Naglasak će biti na aktivnom učenju, višim kognitivnim sposobnostima, uključivanju učenika u nastavni proces, te razvoju kritičkog mišljenja i kreativnosti. Uz to ću pokušati koristiti metode iz suvremene historiografije te zavičajne povijesti. Važno mi je napraviti rad u kojem ću pokazati jedan od načina korištenja lokalne povijesti u nastavi povijesti. Stoga ću dodatni naglasak staviti na lokalnu povijest te u svakom nastavnom satu opisati kako i s kojom svrhom koristim određene elemente. Dakle, ovih osam nastavnih sati će biti iskorišteni za implementaciju suvremenih nastavnih strategija i metoda te lokalne povijesti u nastavi povijesti.

Fokus većine nastavnih sati će biti na društvu i kulturi, a ne na političkoj povijesti. Dakako, nešto će se morati reći i o tim temama, ali ću ih pokušati svesti na najnužnije informacije važne za shvaćanje povijesnog konteksta i prezentirati ih na razumljiv i prikladan način. Želim da učenici dobiju što zorniju sliku života u srednjovjekovnom Šibeniku, te ću se zato većinom baviti društvenim i kluturnim temama. Te teme će imati za cilj zainteresirati

učenike te ih navesti na razmišljanje i sagledavanje različitih perspektiva. Naposljetku, važno je da učenici osjete duh tog vremena te steknu svijest kako se grad razvijao i zašto je važno da čuvaju kulturnu baštinu. Smatram da bi se pretjeranim inzistiranjem na političkoj povijesti nedovoljno zainteresiralo učenike te bi nastavni sati bili previše suhoparni.

6.2. Kurikulum povijesti za osnovne škole

Kurikulum povijesti uvelike je modernizirao pristup nastavi povijesti te se povećala autonomija nastavnika u nastavnom procesu. Nakon što sam se u ranijem dijelu rada osvrnuo na strukturu kurikuluma i predviđeni prostor za izvedbu izbornih tema, osvrnut ću se na teorijski okvir kurikuluma. Radi se o ogromnoj promjeni u odnosu na ranije dokumente jer su opisani svrha i cilj nastave povijesti u kojima se objašnjava zašto se uči povijest i što se s tim želi postići. Zatim se donose tehnički koncepti koji pomažu nastavnicima da bolje strukturiraju nastavu.

Na početku kurikuluma se donosi svrha i opis predmeta kako bi se objasnilo zašto se uči povijest i što želimo dobiti od nastave povijesti. Napominje se da „Poznavanje povijesti pridonosi razumijevanju procesa koji su oblikovali čovječanstvo...“ Zatim se napominje da „...mladi čovjek treba postati građanin Europe i svijeta, a pritom sačuvati vlastiti nacionalni identitet, cijeniti i čuvati svoju kulturnu i duhovnu baštinu.“ Nadalje, naglašava se važnost tolerancije i izgradnje osobnog sustava vrijednosti. Svrha nastave povijesti je i poticanje interesa za proučavanje prošlosti i kritičko proučavanje povijesti. Naposljetku, zaključuje se da „Učeći povijest učenici razvijaju temeljne vještine povezane s postavljanjem pitanja o izvorima, razmatranjem konteksta, sagledavanjem događaja iz različitih perspektiva, preispitivanjem gledišta i zaključaka te oblikovanjem mišljenja na utemeljenim pretpostavkama.“³²

Odgojno-obrazovni ciljevi učenja i poučavanja su općenitog i dugoročnog karaktera. Ciljevi određuju koja znanja, vještine i kompetencije učenik mora razviti iz određenog predmeta. Tako se u kurikulumu navodi šest ciljeva:

- „1. Razumije razdoblje i društva koja proučava...
2. Sagledava prošlost koristeći se vještinama i tehničkim konceptima...

³² https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_03_27_557.html

3. Oblikuje istraživačko pitanje u svrhu aktivnog učenja koje proizlazi iz povijesnih sadržaja te argumentirano raspravlja uz prihvaćanje različitih utemeljenih stajališta.
4. Razumije profesionalno-etičke norme i vrijednosne aspekte povezane s proučavanjem povijesti...
5. Koristi se znanjem i vještinama stečenim učenjem povijesti kako bi ostvario osobne potencijale te odgovorno djelovao u javnom životu lokalne, nacionalne, europske i globalne zajednice.
6. Razumije važnost očuvanja zavičajne, nacionalne i svjetske kulturne, povijesne i duhovne baštine.³³

Ishodi su puno precizniji u odnosu na ciljeve, te se postižu u kraćem vremenskom okviru. Također, vezani su za određene cjeline te jasno propisuju što se od učenika očekuje u svakoj nastavnoj cjelini. Ishodi su ključni za uspješnu pripremu nastavnih sati te su temelj svakog nastavnog sata. U kurikulumu su ishodi pobrojani za svaku nastavnu cjelinu te pružaju nastavnicima okvir u kojem trebaju djelovati.

U kurikulumu su zatim opisani i nabrojani koncepti koji su iznimno bitni u suvremenoj nastavi povijesti kao alati kojima se postižu više razine znanja i kojima se strukturiraju i lakše prenose kompleksniji oblici znanja. Poseban je fokus stavljen na koncepte drugog reda koji su apstraktniji i kompleksniji od koncepata prvog reda koji su većinom temeljeni na faktografiji. Redom su pobrojani sljedeći koncepti: vrijeme i prostor, uzroci i posljedice, kontinuitet i promjena, rad s povijesnim izvorima, povijesna perspektiva te usporedba i sučeljavanje.³⁴

Budući da je moj rad namijenjen radu u hrvatskom obrazovnom sustavu, neminovno je uzeti u obzir važeći kurikulum. Svi moji nastavni sati bit će usklađeni sa svrhom, ciljevima i ishodima kurikuluma. Također, držat ću se propisanih tehničkih koncepata, te ću na temelju njih razvijati nastavne metode i strategije. Budući da se radi o prilično kvalitetnom dokumentu koji je napisan u skladu s modernim pristupom obrazovanju, neće mi biti teško uklopiti svoj rad u postojeće okvire. Svi ciljevi koje sam sebi postavio u uvodu rada prisutni su i u kurikulumu. Radi se o inzistiranju na konceptualnom znanju, razvijanju kreativnosti i

³³ https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_03_27_557.html

³⁴ Ibid.

kritičnom mišljenju, njegovanju lokalnog identiteta u sklopu nacionalnog i globalnog, svijesti o očuvanju kulturne baštine te poticanju interesa za povijesti.

6.3. Revidirana Bloomova taksonomija

„Pojam taksonomija (grč. tassein – svrstati, nomos – zakon, znanost) označava klasifikacijski sustav ili skup klasifikacijskih načela koja služe za kategorizaciju i svrstavanje koncepata, organizama i sl. u skupine koje su najčešće hijerarhijski organizirane. Tim se pojmom označavaju i razne prakse koje se bave klasifikacijom, kao i znanstvene discipline koje se bave proučavanjem takvih klasifikacija i načela koja čine njihovu osnovu.“³⁵ U obrazovanju se pomoću različitih taksonomija određuju i klasificiraju ishodi i ciljevi učenja. Bloomova taksonomija se počela razvijati 1940-ih godina, ali su je različiti znanstvenici unaprijeđivali i poboljšavali što je naposljetku rezultiralo revidiranom Bloomovom taksonomijom iz 2001. Upravo će spomenuta taksonomija poslužiti kao okvir mog rada. Pomoću nje ću klasificirati ciljeve i ishode, aktivnosti za učenje te vrednovanje znanja.

Bloomova taksonomija se sastoji od tri domene preko koje se učenici razvijaju: kognitivna, afektivna i psihomotorička domena. Za nastavu povijesti najvažnija je kognitivna domena, iako se ponekad može razvijati i afektivna. Kognitivna domena se odnosi na intelektualne vještine učenika. Ta domena promatra stjecanje znanja, razvijanje mišljenja te sve one elemente koje razvijaju učeničke intelektualne kapacitete.³⁶ Nadalje, revidirana Bloomova taksonomija prepoznaje četiri dimenzije znanja. Radi se o činjeničnom znanju, konceptualnom znanju, proceduralnom znanju i metakognitivnom znanju.

Činjenično je znanje osnovna dimenzija znanja. To znanje obuhvaća ona temeljna znanja koja učenicima omogućuju da se upoznaju s predmetom te nakon toga prijeđu na kompleksnije procese. U nastavi povijesti to podrazumijeva poznavanje faktografije i kronologije te korištenje ispravne i prikladne terminologije.³⁷ Tradicionalno se u poučavanju povijesti ovakva vrsta znanja najviše cijenila i praktički je cijela nastava povijesti bila strukturirana na ovakvom znanju. Poznavanje što većeg broja činjenica i podataka tvorilo je znanje o povijesti. Naravno, to ne znači da danas moramo zanemariti činjenično znanje.

³⁵ Koren, *Čemu nas uči povijest*, 75.

³⁶ Ibid, 75.

³⁷ Lorin W. Anderson et al., *A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives*. New York: Longman, 2001., 45.

Važno je da učenici ispravno barataju faktografijom kako bi im temeljne stvari bile jasnije i kako bi uopće bili u stanju procesuirati zahtjevnije sadržaje.

Sljedeća dimenzija znanja je konceptualno znanje. Koncepti u nastavi povijesti su od iznimne važnosti kako bi lakše poučavali složene povijesne procese. Koncepti služe kako bi se iz činjenica i podataka strukturirala jedna smisljena cjelina na temelju određenih pravila i obrazaca. Pomoću njih od jednostavnih podataka dolazimo do objašnjenja kompleksnijih cjelina. Dakle, „konceptualno znanje obuhvaća klasifikacije i kategorije, principe i generalizacije te teorije, modele i strukture koji se izvode iz pojedinačnih primjera.“³⁸ Robert Stradling je u nastavi povijesti koristio pojam koncepta drugog reda.³⁹ Radi se o konceptima pomoću kojih se stvara povijesno znanje i preko njih razumijemo kako povjesničari rade. Postoje mnogi takvi koncepti, a možemo izdvojiti neke od njih poput kauzalnosti, kontinuiteta i promjene, kronologije, multiperspektivnosti, interpretacije itd. Temeljne zadaće suvremene nastave povijesti moraju biti građene oko inzistiranja na konceptualnom znanju. U vremenu kada su činjenice lako dostupne, ključno je da odgojimo generacije koje će znati kritički promišljati o povijesti i biti u stanju usvajati složene koncepte. U svojem radu naglasak svake nastavne teme će biti na konceptualnom znanju. Važno mi je napraviti dobro zamišljenu i za uzrast primjerenu nastavu u kojoj će pomoću zamišljenih aktivnosti učenici usvajati konceptualno znanje.

Sljedeća dimenzija znanja je proceduralno znanje. Ta dimenzija se fokusira na način na koji se dolazi do znanja, a u kontekstu nastave povijesti se odnosi na sve ono preko čega se proučava povijest. Ova je dimenzija znanja važna kako bi učenici naučili koristiti povijesne izvore na ispravan način te valorizirali njihovu važnost, perspektivu i objektivnost. Tu se radi o različitim oblicima povijesnih izvora poput, dokumenata, književnih djela, fotografija, karikatura, arhitekture, kulturne baštine i tako dalje. Svaki trag u prošlosti je podložan istraživanju i naknadnoj interpretaciji. Također, učenike se poučava načinu pisanja radova, te prikupljanju i analiziranju informacija. Poučava ih se kako postaviti istraživačko pitanje.⁴⁰ U svojem radu ću se u manjoj mjeri osloniti na proceduralno znanje, što ne znači da ću tu dimenziju znanja zanemariti. Svugdje gdje to bude moguće s učenicima ću raditi na povijesnim izvorima te inzistirati na analizi tih izvora.

³⁸ Koren, *Čemu nas uči povijest*, 79.

³⁹ Robert Stradling, *Nastava europske povijesti 20. stoljeća*. Zagreb: Srednja Europa, 2003., 89.

⁴⁰ Anderson, *A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing*, 52-53.

Naposljetku, imamo metakognitivnu dimenziju znanja. To se najbolje može objasniti izrazom „učiti kako učiti“. Ta se dimenzija gradi godinama i kroz različite nastavne predmete. Pomoću te dimenzije pokazujemo učenicima kako efikasno učiti i kako uspješno procesuirati podatke. Dakle, radi se o spoznaji općenito, ali i o spoznaji o sebi samom i svojim sposobnostima. U sklopu nastave povijesti to se može provesti preko učeničkih radova (izrada plakata, pisanja eseja, pripreme izaganja itd.) gdje će učenici shvatiti kako na efikasan način stjecati nova znanja. Također, tijekom priprema za ispitivanje ili pri ponavljanju dotad stečenih znanja učenicima je važna ova dimenzija znanja jer preko nje uče kako procesuirati informacije.⁴¹ Ova dimenzija znanja neće biti previše prisutna u mom radu, ali ću se potruditi na određenim njestima provući i nju.

Jedna od glavnih značajki revidirane Bloomove taksonomije je dvodimenzionalnost. Prva je dimenzija dimenzija znanja, dok je druga dimenzija ona kognitivnih procesa. One su poredane od nižih i jednostavnijih do viših i kompleksnijih te su opisane pripadajućim glagolima.⁴² Navedeno je šest dimenzija kognitivnih procesa i svaka ima svoju ulogu i specifičnost. Radi se o: zapamtiti, razumjeti, primijeniti, analizirati, vrednovati i stvarati (tablica 1). Struktura mojeg rada će se temeljiti na tim dimenzijama. Svi ishodi moraju biti stavljeni u taksonomsku tablicu i mora se precizirati što se s tim ishodima kani postići.

Tablica 1. Primjer taskonomske tablice

	Zapamtiti	Razumjeti	Primijeniti	Analizirati	Vrednovati	Stvarati
Činjenično znanje						
Konceptualno znanje						
Proceduralno znanje						
Metakognitivno znanje						

⁴¹ Ibid, 55-56.

⁴² Koren, *Čemu nas uči povijest*, 89-92.

7. Nastavni plan i program

7.1. Šibenik kao srednjovjekovni grad

Pregled sata:

Ovaj je sat zamišljen kao uvod u nastavnu cijelinu u kojem će se analizirati srednjovjekovni mediteranski grad na šibenskom primjeru. U obzir će se uzeti kratka politička povijest grada, način funkcioniranja, gradske institucije, urbana struktura i fizički izgled grada. S time se želi postići dva cilja. Učenicima će biti jasnije kako je izgledao grad u srednjem vijeku i kako je on funkcionirao, te će to prepoznati na temelju srednjovjekovnog Šibenika. Na satu će se većinom koristiti fotografije, slikovni izvori i različite slikovne interpretacije Šibenika kroz povijest. Pomoću tih nastavnih materijala postiže se načelo zornosti u nastavi jer se učenicima daju primjeri preko kojih mogu jasno vidjeti određenu problematiku. Učenici će steći temeljna faktografska znanja iz političke povijesti, ali samo ona nužno potrebna za shvaćanje političkog položaja Šibenika u srednjem vijeku. Zatim, cilj je da se učenicima da vremenski okvir u kojem su se važni događaji odvijali kako bi imali vremenski kontekst određenih događaja i procesa. Fokus će većinom biti na činjeničnom znanju kako bi učenici dobili dobre temelje za sljedeće nastavne sate. Tu se osim faktografskih podataka i kronologije podrazumijeva ispravno korištenje terminologije važne za shvaćanje srednjovjekovnoga grada. Viši kognitivni procesi će se djelomično postići kroz aktivnosti vezane uz koncepte vremena i prostora te kontinuiteta i promjene. Koristit će se metoda razgovora s učenicima, metoda rada na slikovnim izvorima i metoda rada na tekstu. Većina sata će se temeljiti na individualnom radu i razgovoru s učenicima (analiza slikovnih priloga, kompariranje različitih primjera, te analiza pročitaneog teksta), dok će se frontalni rad koristiti minimalno na mjestima gdje je važno učenicima objasniti političku povijest grada i kronologiju.⁴³

⁴³ Korištena literatura u ovom nastavnom satu: Neven Budak i Tomislav Raukar, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*. Zagreb: Školska knjiga, 2006.; Josip Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*. Zagreb: Školska knjiga, 1995.; Josip Čuzela, *Šibenski fortifikacijski sustav*. Šibenik: Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić", 2005.; Danko Zelić, "Gradski statut kao izvor za povijest urbanog razvoja Šibenika", *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 19 (1995), 37 – 51.; Danko Zelić, "Postanak i urbani razvoj Šibenika" (Ph.D. diss., Sveučilište u Zagrebu, 1999); Ludwig Steindorff, "Stari svijet i novo doba: o formiranju komune na istočnoj obali Jadrana", *Starohrvatska prosvjeta* 16 (1986), 141-152.

Ishodi:

1. Učenici će **navesti** u kojim se državama nalazio Šibenik u srednjem vijeku
2. Učenici će na temelju nastavnikova izlaganja i pročitano g teksta **objasniti** glavne karakteristike komunalnog uređenja
3. Učenici će **usporediti** srednjovjekovni i antički tip grada na primjeru Splita i Šibenika
4. Učenici će na temelju slikovnih priloga **objasniti** utjecaj reljefa na izgled Šibenika
5. Učenici će na temelju slikovnih priloga **usporediti** izgled Šibenika u srednjem vijeku i danas

Tablica 2. Taksonomska tablica za prvi nastavni sat

	Zapamtiti	Razumjeti	Primijeniti	Analizirati	Vrednovati	Stvarati
Činjenično znanje	Ishod 1.	Ishod 2.	Ishod 3.			
Konceptualno znanje		Ishod 4. Ishod 5.				
Proceduralno znanje						
Metakognitivno znanje						

Aktivnosti:

1. Upisivanje godina i događaja na lentu vremena

Na početku nastavnog sata s učenicima se raspravlja u kojim se državama nalazio srednjovjekovni Šibenik. Učenike se pitam: *Znate li u kojim se državama nalazio Šibenik?*

Koje su bile sile u okruženju? Na lentu vremena se upisuju neke najvažnije godine iz šibenske srednjovjekovne povijesti. Započinje se s 1066. godinom i prvim spomenom grada Šibenika. Zatim se unosi godina stupanja Hrvatske u personalnu uniju s Ugarskom 1102., osnivanja šibenske biskupije 1298. i prodaje Dalmacije Veneciji 1409. Budući da je većina ovih godina i događaja učenicima već poznata s njima raspravljamo o položaju Šibenika u vremenima promjene vlasti. Učenici ucrtavaju godine i događaje na lentu vremena te se na primjeru Šibenika podsjećaju na političke okolnosti na hrvatskom prostoru.

2. Analiza komunalnog uređenja

U ovom dijelu sata učenicima se objašnjavaju karakteristike komunalnog uređenja. Raspravlja se s učenicima o društveno – političkim uređenjima u srednjem vijeku i ispituje ih se o njima poznatim stvarima o toj temi. Učenike se pita: *Kakvo je društveno uređenje u srednjem vijeku? Tko je na čelu države?* Učenicima se daje kratki tekst s opisom komunalnog uređenja te radni listić s nekoliko pitanja (tekst 1). Nakon toga se s učenicima raspravlja o njihovim odgovorima. Važno je da učenici usvoje terminologiju vezanu uz komunalno uređenje i shvate način njegovog funkcioniranja. Zatim ih se pita da objasne što znači pojam samouprava. Naposljetku se uspoređuje komunalno uređenje sa slobodnim kraljevskim gradovima s kojima su se oni upoznali u prethodnim nastavnim cijelinama.

Tekst 1. Komunalno uređenje⁴⁴

Komuna je u najširem smislu riječi organizirana skupina ljudi povezana zajedničkim interesima. Komuna, gradska općina, nastala je razvojem samouprave (gradske) u kasnom srednjem vijeku. Temeljno je obilježje komunalnog ustroja djelomična ili potpuna samostalnost komune u odnosu na vladare i velikaše. Na istočnoj obali Jadrana već od XI. st., a posebice u XII. i XIII. st., zasnovane su komune s određenim stupnjem političke samostalnosti. Većina istočnojadranskih komuna svoj je politički i gospodarski procvat doživjela za Anžuvina, a Dubrovnik i Split, zahvaljujući povoljnim političkim prilikama, u XVI. i XVII. st. Premda podređene središnjim vlastima (Mletačkoj Republici, hrvatsko-ugarskim kraljevima) i povremeno mjesnim velikaškim obiteljima, istočnojadranske komune stekle su tijekom srednjeg vijeka visok stupanj samouprave, izražen u gradskim statutima.

⁴⁴ „Komuna“. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 24. 8. 2020. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=32683>; tekst prilagođen za učenički uzrast

Njihova se samouprava odražavala u gradskim vijećima u koja su birani punoljetni muški članovi plemićkih obitelji, a ponegdje i članovi uglednih građanskih neplemićkih obitelji.

Pitanja: Što je komuna? Tko upravlja komunom? Tko donosi odluke? Koje su institucije postojale u komuni? Kako se naziva temeljni zakon?

3. Usporedba antičkog i srednjovjekovnog grada na primjeru Šibenika i Zadra

Učenike se pita: *Znate li kada se Šibenik prvi put spominje? Zašto se Šibenik naziva Krešimirov grad?* Objasnjava se učenicima kada Šibenik nastaje i da je to primjer srednjovjekovnog grada bez antičke pretpovijesti. Postavlja se slika centra Zadra kao primjer pravilne antičke izgradnje grada (slika 1). Učenike se pita: *Kako su izgledali antički gradovi? Vidite li to na zadarskom primjeru?* S učenicima se raspravlja o antičkim gradovima te se napominje da većina velikih gradova na hrvatskoj obali ima antičke korijene. Zatim se postavlja slika šibenske srednjovjekovne gradske jezgre (slika 2). Učenike se pita: *Kakav je raspored ulica? Jesu li one pravilno raspoređene? Što mislite zašto je to tako?* Objasnjava im se da su se srednjovjekovni gradovi uglavnom gradili nepravilno te su se većinom prilagođavali reljefu. Šibenik i Zadar se koriste kao dva učenicima poznata primjera kako bi im se objasnila dva različita tipa srednjovjekovnoga grada.

Slika 1. Zadarska stara gradska jezgra⁴⁵

Slika 2. Šibenska stara gradska jezgra⁴⁶

⁴⁵ <https://www.facebook.com/zadaroriginals/photos/dana%C5%A1nji-pogled-iz-zraka/491469941356511/> (pristupljeno 30.6.2020.)

⁴⁶ <https://m.sibenik.in/foto/ibenik-iz-zraka/2158> (pristupljeno 31.5.2020.)

4. Analiza položaja grada i geografskih posebnosti

Prikazuje se fotografija Šibenika i šibenske okolice (slika 3). Učenike se pita: *Zašto se grad razvio baš na tom području? Koje su prednosti i mane takvog položaja?* Cilj je da učenici uoče strateške prednosti grada i razlog zašto se grad pozicionirao baš na tom mjestu. Zatim se postavlja fotografija šibenske stare jezgre iz zraka koju sam već iskoristio u prethodnoj aktivnosti (slika 2). Učenike se pita: *Zašto su ulice postavljene jako usko i nabijeno? Zašto je utvrda postavljena na brdo?* Važno je da učenici shvate logiku planiranja gradnje grada u srednjem vijeku i da uoče na koji način reljef utječe na grad i njegovu infrastrukturu.

Slika 3. Šibenik i okolica iz zraka⁴⁷

5. Usporedba srednjovjekovnog i današnjeg grada na primjeru Šibenika

Učenici će usporediti dvije slike. Prva slika će biti ilustracija Šibenika iz 1576. godine, a druga će biti fotografija suvremenog Šibenika (slika 4 i 5). Učenici će odgovoriti na pitanja: *Kako je grad izgledao u srednjem vijeku, a kako danas? Koje su razlike? Koje građevine prepoznaješ na slici? Koliko se grad promijenio u tih 500 godina?* Cilj je da učenici na jasnom primjeru vide kako se grad razvijao kroz stoljeća, koji su se elementi održali od srednjeg vijeka i kako se fizički razlikuju suvremeni i srednjovjekovni grad.

⁴⁷ https://m.sibenik.in/prirodna_bastina/kanal-sv-ante/13.html (pristupljeno 31.5.2020.)

Slika 4. F. Hogenberg i G.Braun, Šibenik, 1576.⁴⁸

Slika 5. Šibenik iz zraka⁴⁹

⁴⁸ <https://hr.wikipedia.org/wiki/%C5%A0ibenik> (pristupljeno 31.5.2020.)

⁴⁹ <https://www.jutarnji.hr/arhiva/sibenik-ekoloski-preporod-zagadivaca/3927189/> (pristupljeno 31.5.2020.)

7.2. Društvena povijest: plemići, građani i seljaci

Pregled sata:

U drugom nastavnom satu obradit će se širok spektar tema koji će se baviti društvom u srednjem vijeku općenito. Fokus će biti na društvenoj povijesti, s obzirom da se u nastavi povijesti dosad većinom poučavala politička povijest. Učenici bi se trebali malo dublje upoznati sa srednjovjekovnim društvom na šibenskom primjeru kao obrascu za tipično mediteransko društvo komunalnog uređenja. Obradit će se koje su društvene skupine prisutne na prostoru šibenske komune, po čemu se one razlikuju i koju ulogu u funkcioniranju grada imaju. Naravno, u tom će se dijelu nastavnik moći osloniti na učeničko predznanje jer su se već susreli s podjelama u srednjovjekovnom društvu. Nadalje, pozornost će se posvetiti i položaju žena u srednjem vijeku kako bi uvidjeli sličnosti i razlike u odnosu na suvremeno društvo. Također, analizirat će se utjecaj Crkve na društvo na šibenskom primjeru. Naime, teško je osjetiti duh tadašnjeg vremena bez osvrta na Crkvu i duhovnu dimenziju života u srednjem vijeku. Naposljetku, govorit će se o gospodarstvu u srednjovjekovnom Šibeniku. Učenike će se podsjetiti na način na koji funkcionira srednjovjekovno gospodarstvo te će se temeljitije obraditi specifična gospodarska slika Šibenika kao mediteranske komune oslonjene na trgovinu. Preko kratke analize gospodarstva planira se učenicima predstaviti jedan važan dio života tadašnjeg društva te bi na taj način trebali dobiti jasniju sliku o životu u starom Šibeniku. Koristit će se frontalni način predavanja tamo gdje bude potrebno učenicima objasniti nove stvari, dok će im se prepuštati autonomija tamo gdje će moći izvoditi vlastite zaključke i interpretacije na temelju dosadašnjeg znanja te nastavnog materijala. Činjenično znanje će biti jedan od važnih oslonaca ovog sata jer će učenici morati usvojiti ispravnu terminologiju vezanu uz srednjovjekovno društvo. Konceptualno znanje će se primijeniti u vezi koncepta kontinuiteta i promjene. Učenici će iznijeti vlastite interpretacije o različitim temama i usporediti društvo u srednjem vijeku sa današnjim.⁵⁰

⁵⁰ Korištena literatura u ovom nastavnom satu: Budak i Raukar, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*; Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*; Goran Budeč, „Svakodnevni život stanovnika šibenika u drugoj polovici XV. stoljeća u zrcalu inventara i oporuka s posebnim osvrtom na razinu materijalne kulture“ (Ph.D. diss., Sveučilište u Zagrebu, 2013); Tomislav Raukar, „Komunalna društva u Dalmaciji u XV. stoljeću i u prvoj polovici XVI. stoljeća“, *Historijski zbornik* 35 (1982), 43-118. Zrinka Nikolić, *Rođaci i bližnji*. Zagreb: Matica hrvatska, 2003.

Ishodi:

1. Učenici će na temelju nastavnikova izlaganja i dosadašnjih znanja **objasniti** razlike između građana, plemića i seljaka u srednjem vijeku
2. Učenici će **navesti** najvažnije gospodarske grane u srednjovjekovnom Šibeniku
3. Učenici će na temelju izvora **procijeniti** utjecaj Crkve na srednjovjekovno društvo
4. Učenici će na temelju teksta **usporediti** položaj žena u srednjem vijeku i današnjem društvu

Tablica 3. Taksonomska tablica za drugi nastavni sat

	Zapamtiti	Razumjeti	Primijeniti	Analizirati	Vrednovati	Stvarati
Činjenično znanje	Ishod 2.	Ishod 1. Ishod 3.				
Konceptualno znanje		Ishod 4.				
Proceduralno znanje						
Metakognitivno znanje						

Aktivnosti:

1. Analiza društvenih staleža

Za početak sata s učenicima se obrađuje tema društvenih staleža u srednjem vijeku. Budući da su oni već upoznati sa strukturom društva u srednjem vijeku, s njima se ponavljaju osnovne karakteristike. Na ploču se zapisuje tri društvena staleža (plemići, seljaci i građani) te

se od učenika zahtijeva da ucrtaju tablicu u bilježnice. Zajedno s učenicima unose se podaci o tri različite skupine. Učenike se pita: *Gdje žive ove društvene skupine? Čime se bave? Sudjeluju li u vlasti?* Učenici upisuju informacije i nakon toga nastavnik raspravlja s učenicima o razlikama između društvenih skupina. Objašnjava im se struktura srednjovjekovnog mediteranskog komunalnog društva. U uvodnom dijelu sata je važno da se učenici upoznaju s temeljnim društvenim skupinama kako bi se kasnije mogli obraditi kompleksniji društveni fenomen.

2. Gospodarstvo u srednjovjekovnom Šibeniku

U ovom dijelu sata s učenicima se obrađuje ekonomska situacija u srednjovjekovnom Šibeniku. Vidjet će se kako je funkcioniralo šibensko gospodarstvo, čime su se ljudi bavili i kako su zarađivali za život. Ovaj aspekt se neće obrađivati pretjerano detaljno, ali je važno da učenici steknu dojam kako je izgledao i taj dio života. Za početak učenike podsjećam na razliku života u gradu i na selu. Pitam ih: *Čime se bave ljudi na selu u srednjem vijeku, a čime u gradu?* Govorim im da je grad bio središte obrtnika i trgovaca. Pitam ih: *Koji su obrti postojali u srednjem vijeku i čime su se oni bavili?* S učenicima se nabrajaju obrti te im se objašnjava njihova uloga u funkcioniranju komune. Zatim ih pitam: *Koja je bila najvažnija grana za obalne gradove? Š kime se sve trgovalo?* Učenicima se objašnjava da su mediteranske komune živjele od trgovine i posredništva te da je to bio temelj gospodarstva. Naposljetku, spominju se i neke proizvodne djelatnosti poput solarstva, proizvodnje odjeće i slično. Važno mi je da učenici steknu dojam kako je izgledalo gospodarstvo i čime su se ljudi bavili kako bi dobili dojam o tadašnjem društvu i svakodnevnom životu građana.

3. Uloga Crkve u društvu

Važan su aspekt društva u srednjem vijeku bili duhovnost i kršćanstvo. Zbog toga je važno da se učenici upoznaju s utjecajem i ulogom Crkve u srednjovjekovnom Šibeniku. Za početak se učenike pita znaju li nabrojiti crkve u staroj gradskoj jezgri. Pita se učenike: *Je li bilo puno crkava u starom Šibeniku? Što vam to govori?* Učenicima se govori da je u srednjem vijeku bilo više od dvadeset crkava u Šibeniku te još nekoliko samostana. Učenike se pita: *Zašto su ljudi davali toliki novac za izgradnju crkava? Zašto im je to toliko značilo?* Naposljetku se učenicima za primjer daje nekoliko dokumenata (Šibenski statut i još neke isprave) koji započinju kršćanskim elementima. Cilj je da se preko ovih primjera pokaže učenicima koliko je tadašnjem čovjeku vjera značila i koliko je religija bila važna u životima

ljudi. Govori im se kako je Crkva kao organizacija bila iznimno utjecajna te su ljudi živjeli i ponašali se u skladu s kršćanskim naukom.

4. Položaj žena u srednjovjekovnom Šibeniku

Učenicima se daje tekst o položaju žena u srednjovjekovnom Šibeniku (tekst 2). Učenici čitaju tekst i dogovaraju na pitanja te se s učenicima raspravlja o njihovim odgovorima. Učenicima se objašnjava kakav je bio položaj žena te da je bilo riječ o patrijarhalnom društvu u kojem žene nisu bile ravnopravne s muškarcima. Nisu imale pravo glasa i nisu mogle biti birane na javne službe. Učenike se pita: *Kako su žene živjele u srednjem vijeku, a kako danas?* Učenici uspoređuju položaj i način života žena u dva različita razdoblja.

Tekst 2. Opis života žena u srednjovjekovnom Šibeniku⁵¹

Općenito, na žene se gledalo kao na slaba bića nesposobna za donošenje racionalnih odluka, zbog čega Šibenski statut neki zakon donosi „u želji da pomognemo slabosti i nevještosti žena“. Do udaje žena je bila pod očinskom vlašću iz koje ju je otac mogao službeno otpustiti uz javnu ispravu. Za maloljetne kćeri otac, ako je živ, sklapa ugovor o ženidbi, a ako nije živ, onda ugovor sklapa majka ili jedan od njene braće. Brakovi su većinom dogovoreni, a u braku je žena pod vlašću muža i ograničeno poslovno sposobna. Usprkos navodnoj krhkosti žene su obavljale sve kućne poslove, nabavljale hranu i piće, obrađivale polja, vinograde i vrtove, bavile se obrtom, lovile ribu i tako dalje.

Kakav je bio položaj žena u srednjem vijeku? Kako su se prema njima odnosili muškarci? Kako se sklapao brak u srednjem vijeku? Koja je bila uloga žena u obitelji?

⁵¹ Preuzeto iz: Ana Marija Mrzljak, *Žene u Šibeniku u 15. stoljeću*, diplomski rad, Filozofski fakultet u Zagrebu, 2018., prilagođeno za učenički uzrast.

7.3. Kultura srednjovjekovnog Šibenika

Pregled sata:

U ovom će nastavnom satu fokus biti na kulturnoj povijesti Šibenika te na njegovoj kulturnoj baštini. Napraviti će se osvrt na graditeljstvo, književnost i pismenost. Iako će se spomenuti svi srednjovjekovni stilovi, posebna će se pažnja posvetiti renesansi u Šibeniku. Primjeri renesansnog stila su najočuvaniji i najreprezentativniji ostaci srednjeg vijeka. Također, humanizam je imao značajne predstavnike u Šibeniku u 15. i 16. stoljeću. Iz tog razloga Šibenik postaje izvrstan primjer za poučavanje o humanističkoj i renesansnoj Europi. Cilj je da učenici na primjeru Šibenika uoče i usvoje najvažnije karakteristike tog stila i razdoblja. Analizirat će se i načini i oblici pismenosti u srednjovjekovnom Šibeniku kako bi učenici znali u kojoj mjeri i na koji su se način izražavali Šibenčani u srednjem vijeku. Također, učenici će vidjeti na koji su se način društvo i politika miješali u kulturu te kako se koristio javni prostor u slanju političkih poruka. Koristit će se metodama razgovora i metodama rada na pisanim i slikovnim izorima. Kulturna povijest je pogodna za poučavanje na temelju načela zornosti, pa će taj aspekt pokušati iskoristiti koristeći na satu što više fotografija i slikovnih priloga. Naglasak sata će biti na individualnom radu učenika te će se poticati iznošenje njihovog mišljenja i vlastitih interpretacija. U nastavnom satu će se ići prema višim kognitivnim procesima te će naglasak biti na konceptualnom znanju. Obradit će se koncepti kontinuiteta i promjene (promatrajući kako su humanizam i renesansa mijenjali društvo u kasnom srednjem vijeku) i interpretacije (analizirajući važnost očuvanja kulturne baštine te korištenja simbola u javnom prostoru). Nadalje, ostvarit će se korelacija s drugim nastavnim predmetima poput hrvatskog jezika i likovne umjetnosti. Naposljetku, iznimno je važno da učenici steknu dojam o bogatstvu i važnosti srednjovjekovne baštine za grad Šibenik te da se kod njih izgradi svijest o važnosti očuvanju i promoviranja srednjovjekovne baštine.⁵²

⁵² Korištena literatura u ovom nastavnom satu: Radovan Ivančević, *Šibenska katedrala*. Šibenik: Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić“, 1998.; Zoran Ladić, „Šibensko “vrijeme katedrale”. Doprinos stanovnika kasnosrednjovjekovne šibenske komune izgradnji katedrale sv. Jakova“, *Odsjek za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU* 31 (2013), 37-76.; Josip Čuzela, *Šibenski fortifikacijski sustav*. Šibenik: Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić", 2005.; Penelope J.E. Davis et al. *Jansonova povijest umjetnosti: zapadna tradicija*, prev. Olga Škarić i Sena Kulenović, 2. izd. Varaždin: Stanek, 2013.; Eduard Hercigonja, *Tropismena i trojezična kultura hrvatskog srednjovjekovlja*, 2. izd. Zagreb: Matica hrvatska, 2006.; Milan Pelc, *Renesansa*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2007.

Ishodi:

1. Učenici će na temelju primjera i dosadašnjih znanja **demonstrirati** glavne značajke humanizma u srednjovjekovnom Šibeniku
2. Učenici će na temelju primjera **prepoznati** značajke renesansnog stila u srednjovjekovnom Šibeniku
3. Učenici će na temelju izvora o izgradnji katedrale sv. Jakova **procijeniti** bogatstvo i značaj Šibenika u 15. stoljeću
4. Učenici će na temelju primjera i pisanih izvora **objasniti** razinu i načine pismenog izražavanja u srednjovjekovnom Šibeniku
5. Učenici će na temelju primjera **prosuditi** svrhu i cilj korištenja simbola u javnom prostoru

Tablica 4. Taksonomska tablica za treći nastavni sat

	Zapamtiti	Razumjeti	Primijeniti	Analizirati	Vrednovati	Stvarati
Činjenično znanje		Ishod 3 Ishod 4				
Konceptualno znanje		Ishod 5.	Ishod 1. Ishod 2.			
Proceduralno znanje						
Metakognitivno znanje						

Aktivnosti:

1. Humanizam i renesansa u Šibeniku

Na početku sata s učenicima se raspravlja o važnosti humanizma i renesanse za razvoj društva u srednjem vijeku. Računa se na njihova dosad stečena znanja o renesansi, humanizmu i prilikama u Europi u razvijenom i kasnom srednjem vijeku. Učenike se pita: *Što znači renesansa? Što se ponovno rađa? Koji su uzori u kulturi i graditeljstvu? Koja je glavna ideja humanizma i renesanse i kako se ona razlikuje od srednjovjekovne misli? Koja su područja glavni pokretači renesanse?* S učenicima se raspravlja o šibenskoj renesansi i njezinoj relevantnosti u to doba. Na primjeru šibenskog renesansnog graditeljstva s učenicima se govori o značajkama renesanse. Postavljam sliku katedrale sv. Jakova (slika 6). Učenike se pita: *O kojoj je građevini riječ? Znete li kada je nastala? Koje su karakteristike renesanse na toj građevini?* Zatim se prikazuje gradska vijećnica (slika 7). Učenike se pita: *Koje elemente renesanse prepoznajete? Koja je bila funkcija te zgrade?* Naposljetku prikazujem tvrđavu sv. Nikole (slika 8). Učenike se pita: *Koja je funkcija građevine? Koja je razlika u odnosu na srednjovjekovnu tvrđavu sv. Mihovila?* S učenicima se raspravlja o renesansi u Šibeniku i važnim renesansnim zgradama. *Za koje su se namjene gradile zgrade u renesansnom stilu? Što vam to govori?* Raspravlja se o renesansnim šibenskim građevinama, njihovoj važnosti za tadašnji Šibenik i o njihovoj važnosti za kulturnu baštinu grada. Učenike se pita: *Kako su izgledali renesansni gradovi? Znete li neki primjer u Hrvatskoj? Je li Šibenik renesansni grad?* Učenike se podsjeća na prethodne sate i s njima se raspravlja o razlici između srednjovjekovnog i renesansnog načina gradnje grada.

Slika 6. Katedrala sv. Jakova⁵³

Slika 7. Gradska vijećnica⁵⁴

⁵³ https://hr.wikipedia.org/wiki/Katedrala_sv._Jakova_u_%C5%A0ibeniku (pristupljeno 31.5.2020.)

⁵⁴ https://www.inyourpocket.com/sibenik/gradska-vijecnica_74396v (pristupljeno 31.5.2020.)

Slika 8. Tvrđava sv. Nikole⁵⁵

2. Analiza katedrale sv. Jakova

U ovom dijelu sata analizira se najznačajnija građevina srednjeg vijeka u Šibeniku, katedrala sv. Jakova. Cilj je da učenici na njoj uoče humanističke i renesansne elemente, ali i da im se pokaže koliki je bio značaj Crkve u srednjem vijeku te financijska moć šibenske komune. Postavlja se slika katedrale iz prethodne aktivnosti i ponavlja se s učenicima koje su stilske značajke renesanse vidljive na katedrali. Postavlja se slika glava na šibenskoj katedrali (slika 9). Učenike se pita: *Što mislite što prikazuju glave na katedrali? Zašto su napravljene?* S učenicima se raspravlja o katedrali i njezinim karakteristikama. Zatim se učenicima daje kratak tekst o gradnji katedrale (tekst 3). Učenike se pita: *Zašto je gradnja tako dugo trajala? Što mislite kako se to odrazilo na završni izgled katedrale? Što vam to govori kolika je bila važnost religije u srednjem vijeku? Je li bilo jednostavno financirati takav pothvat?* S učenicima se raspravlja o gradnji katedrale. Cilj je da učenici shvate koliko je to bio značajan pothvat i koliko je to bilo važno za stanovnike Šibenika. Također, to pokazuje moć i bogatstvo Šibenika u tom radoblju.

⁵⁵ <https://www.sibenik-tourism.hr/lokacije/tvrđava-sv-nikole/2.html> (pristupljeno 31.5.2020.)

Tekst 3. Gradnja katedrale sv. Jakova⁵⁶

Gradnja šibenske katedrale započela je 1432., a završena je 1536. Dugotrajni su radovi utjecali na izmješanost gotičkog i renesansnog stila. Stanovnici Šibenika su htjeli pokazati da je njihov grad važan i da mogu napraviti veličanstvenu katedralu. Katedrala se radila dugo i bilo je potrebno mnogo novca za financiranje izgradnje. Zato su se stanovnici šibenske komune uključili u podupiranje radova na katedrali, osobito kada su nedostajala sredstva za nastavak gradnje. U tome su sudjelovali svi – muškarci i žene podjednako, patriciji, građani, obrtnici, trgovci i seljaci u jednakom broju i ovisno o njihovim mogućnostima, a čak su i neki stranci bili naklonjeni pomaganju izgradnje stolne crkve sv. Jakova.

Slika 9. Glave na šibenskoj katedrali⁵⁷

3. Pismenost

U ovom dijelu sata s učenicima se analizira pismenost i književnost šibenskog srednjeg vijeka. Spominje se *Šibenska molitva* kao primjer najranijeg latiničnog teksta na hrvatskom jeziku. Radi se osvrta na najznačajnije književnike, ali se i analiziraju jezik i pismo kojima su se koristili građani. Učenike se pita: *Što mislite koje su jezike govorili srednjovjekovni Šibenčani? Kako su se sporazumijevali? Koji jezici su korišteni? Koliko je bilo pismenih ljudi? Zatim se s njima raspravlja o pismima u srednjem vijeku. Pita ih se: Što znači da su Hrvati u srednjem vijeku bili tropismeni i trojezični? Koja su pisma i jezike*

⁵⁶ Tekst prilagođen učenicima temelji se na: Ladić, „Šibensko “vrijeme katedrale”.

⁵⁷ <https://www.hkv.hr/reportae/lj-krinjar/8262-biser-hrvatske-kulturne-batine-katedrala-sv-jakova-u-ibeniku.html> (pristupljeno 31.5.2020.)

koristili? Naposljetku se spominje Juraj Šižgorić i kratko se donosi njegov opus i značaj za razvoj hrvatske književnosti.

4. Upotreba simbola u javnom prostoru

U završnom dijelu sata s učenicima se raspravlja o važnosti simbola u javnom prostoru kako bi uočili utjecaj politike na društvo i kulturu. Kao primjer se uzima kip mletačkog lava na tvrđavi sv. Nikole (slika 12). Učenike se pita: *Zašto je na tvrđavi postavljen mletački lav? Što mislite zašto je kasnije srušen? Koja je važnost simbola u javnom prostoru?* Nakon toga se prikazuju slike reljefa sv. Mihovila na Poljani i u Perivoju Roberta Visanija (slika 10 i 11). Učenike se pita: *Koja je bila svrha takvih simbola? Zašto su se pojavljivali na javnim mjestima? Je li i danas slična situacija? Mogu li se vidjeti simboli današnje države i grada u javnom prostoru?* S učenicima se vodi rasprava o utjecaju politike na kulturu.

Slika 10. Sv Mihovil na zgradi knjižnice⁵⁸

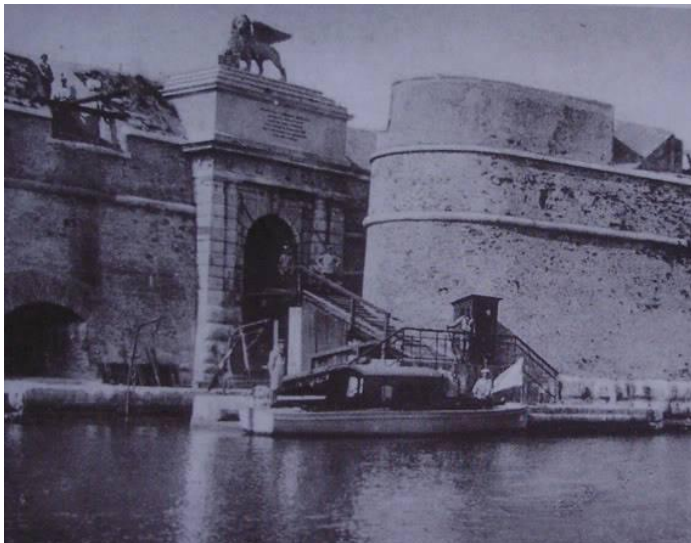
Slika 11. Sv Mihovil Perivoj Roberta Visanija⁵⁹

⁵⁸ <https://m.sibenik.in/sibenik/foto-osvjezen-sveti-mihovil-na-poljanii/11905.html> (pristupljeno 31.5.2020.)

⁵⁹ Vlastita fotografija.

Slika 12. Mletački lav na tvrđavi sv. Nikole⁶⁰

7.4. Fortifikacijski sustav srednjovjekovnog Šibenika

Pregled sata:

Budući da je Šibenik poznat po svojem fortifikacijskom sustavu, jedan sat će biti posvećen utvrdama i zidinama te općenito Šibeniku u kontekstu vojne povijesti. Vojna povijest kao disciplina neće biti u fokusu već će se preko bogate materijalne baštine analizirati život srednjovjekovnog Šibenika. Naime, građevine obrambene namjene (poput zidina, kula, utvrda i slično) su najbolje sačuvani dijelovi srednjovjekovnog grada. Samim time, taj djelić povijesti je iznimno pogodan u kontekstu načela zornosti i približavanja povijesti učenicima. Glavni cilj ovoga sata bit će prikazati što više primjera fortifikacijskog sustava i staviti ih u društveni, politički i kulturni kontekst. Preko takve analize možemo iščitati navike ljudi, političko okruženje te način ratovanja i gradnje. Fokus će biti na analizi što više primjera kako bi učenike pripremio za terensku nastavu u kojoj će fortifikacijski sustav biti jedan od temelja. Osim toga, s učenicima će se rekonstruirati položaj i pružanje gradskih zidina kako bi uočili granice srednjovjekovnog grada te prepoznali ostatke zidina u suvremenom Šibeniku. Nadalje, kratko će se govoriti o geopolitičkom okruženju, odnosno o vojnim silama u okruženju s kojima su se Šibenčani sukobljavali. Naposljetku, obradit će se osmanska opasnost u kontekstu historijske imagologije. Učenici će preko izvora analizirati odnos tadašnjeg društva prema Osmanlijama te način na koji su se oni prikazivali. Cilj je da učenici

⁶⁰ <http://donart.uniri.hr/djela-i-narucitelji/arhitektura/tvrđava-sv-nikole/> (pristupljeno 31.5.2020.)

shvate važnost osmanskih osvajanja kao prekretnicu u razvoju mediteranske Europe te da se načini završni okvir za ovu nastavnu cjelinu. Koristit će se frontalni način rada tamo gdje je potrebno opisati geopolitičku situaciju u ovom dijelu Europe, dok će se u ostatku sata naglasak staviti na aktivno učenje i individualni rad učenika. Više razine kognitivnih procesa će se postići u obliku konceptualnog i proceduralnog znanja. Konceptualno znanje će se postići preko koncepta prostora (učenici rekonstruiraju pružanje i oblik zidina) te koncepta perspektive i interpretacije (analizirajući povijesne izvore o osmanskoj opasnosti). Naposljetku, postići će se i obrada proceduralnog znanja jer će učenici analizirati kontekst nastanka povijesnog izvora te će procijeniti stav autora o određenim pitanjima.⁶¹

Ishodi:

1. Učenici će na temelju slikovnog priloga **objasniti** položaj šibenskih srednjovjekovnih utvrda
2. Učenici će **objasniti** ulogu zidina u srednjovjekovnom gradu na temelju šibenskih zidina
3. Učenici će na temelju slikovnih priloga i povijesnih izvora **demonstrirati** položaj i oblik zidina u srednjovjekovnom Šibeniku
4. Učenici će na temelju dosadašnjih znanja, nastavnikova izlaganja i povijesne karte **opisati** geopolitičko okruženje u jugoistočnoj Europi
5. Učenici će na temelju povijesnih izvora **procijeniti** stav autora prema Osmanlijama

⁶¹ Korištena literatura u ovom nastavnom satu: Ćuzela, *Šibenski fortifikacijski sustav*; Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*; Budak i Raukar, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*; Borislav Grgin i Davor Dukić, „Juraj Šižgorić and the Ottomans: the Image of the Other in a Late Medieval Dalmatian Commune“, *Association Internationale d'Études du Sud-Est Européen – Revue* 40-44 (2010-2014). 97-113.; Borislav Grgin i Ivo Goldstein, *Europa i sredozemlje u srednjem vijeku*. Zagreb: Novi Liber, 2008.

Tablica 5. Taksonomska tablica za četvrti nastavni sat

	Zapamtiti	Razumjeti	Primijeniti	Analizirati	Vrednovati	Stvarati
Činjenično znanje		Ishod 1. Ishod 2. Ishod 4.				
Konceptualno znanje			Ishod 3.			
Proceduralno znanje				Ishod 5.		
Metakognitivno znanje						

Aktivnosti:

1. Analiza položaja šibenskih utvrda

U uvodnom dijelu sata učenicima se pokazuje ilustracija grada iz 16. stoljeća (slika 13). Učenike se pita: *Koje utvrde vidite? Zašto su napravljene baš na takvom položaju? Zašto se utvrda sv. Mihovila nalazi na brdu, a zašto utvrda sv. Nikole na ulazu u kanal?* S učenicima se raspravlja o položaju i svrsi gradskih srednjovjekovnih utvrda. Učenicima se objašnjava koja je funkcija utvrda i zašto je važno da se grade na strateški bitnim položajima.

Slika 13. F. Hogenberg i G. Braun, Šibenik, 1576.⁶²

2. Analiza šibenskih zidina

U ovom dijelu sata govorit će se o ulozi zidina u srednjovjekovnom gradu i analizirati pružanje šibenskih zidina te vidjeti gdje se nalaze njihovi ostaci. Učenike se pita: *Zašto su srednjovjekovni gradovi imali zidine? Što mislite zašto ih kasnije gradovi ruše?* Raspravlja se o šibenskim zidinama i o ulozi zidina u srednjem vijeku. Učenicima se dijele radni listići na kojima se nalazi plan stare gradske jezgre. Učenici će morati označavati lokalitete koji se budu spominjali u lekciji na planu grada (slika 14). Cilj je da učenici steknu dojam o veličini i pružanju srednjovjekovnog Šibenika. Učenike se pita: *Jesu li primjetili gdje se nalazi najviše ostataka srednjovjekovnih zidina u gradu? Gdje se nalazi Gospa van Grada i zašto se tako zove?* Učenici označavaju Gospu van Grada na planu grada. Zatm se prikazuju slike današnjih ostataka zidina (slika 15, 16, 17 i 18) i učenike se pita prepoznaju li lokacije. Učenici na planu grada moraju označiti lokacije. Zatim se učenicima daju još neki lokaliteti kako bi ih označili na planu grada (tvrđava sv. Mihovila, katedrala sv. Jakova i samostan sv. Frane). Cilj je da učenici shvate koje su bile granice tadašnjeg Šibenika i kuda su se pružale zidine. Učenicima će biti zorno prikazano gdje se nalaze ostaci tih zidina te će im ti lokaliteti biti poznati. Na taj način učenici lakše usvajaju informacije i stvaraju sliku kako je izgledao grad u srednjem vijeku i što je do danas ostalo iz tog razdoblja. Također, učenici će razvijati vještine snalaženja na karti te će dobiti bolji osjećaj o prostoru o kojem govorimo.

⁶² <https://hr.wikipedia.org/wiki/%C5%A0ibenik> (pristupljeno 31.5.2020.)

Slika 14. Plan grada⁶³

1. Označi gdje se nalazi Gospa van Grada
2. Pronađite na karti gdje se nalazi tvrđava sv. Mihovila, katedrala sv. Jakova i samostan sv. Frane
3. Prepoznajte lokalitete na prezentaciji i upišite A, B, C i D na mjestu gdje se nalaze
4. Na temelju označenih lokacija i nastavnikove pomoći crvenom bojom označite pružanje zidina

Slika 15. Dvostruki bedem (lokalitet A)⁶⁴

Slika 16. Kneževa palača (lokalitet B)⁶⁵

⁶³ Izvor: <http://www.sibenik.hr/footer/mapa-grada> (pristupljeno 31.5.2020.)

⁶⁴ <https://www.sibenik-tourism.hr/lokacije/dvostruki-bedem/7.html> (pristupljeno 31.5.2020.)

⁶⁵ https://hr.wikipedia.org/wiki/Muzej_grada_%C5%A0ibenika (pristupljeno 31.5.2020.)

Slika 17. Zidine Poljana (lokalitet C)⁶⁶ Slika 18. Zidine Perivoj Roberta Visanija (lokalitet D)⁶⁷

3. Analiza geopolitičke situacije u šibenskoj okolici

Učenike se pita: *Pod utjecajem kojih se sila nalazi hrvatski prostor u srednjem vijeku? Tko vlada hrvatskim prostorom?* S učenicima se raspravlja o položaju hrvatskog prostora u odnosu na velike europske sile oslanjajući se na dosad stečena znanja kod učenika. Zatim se prikazuje povijesna karta iz 16. stoljeća (karta 1.) i učenike se pita: *Koje se sile nalaze u okruženju? Što mislite s kime su se sukobljavali Šibenčani? Zna li pod čijom su bili upravom?* Učenicima se objašnjava koje su sile prijetile Šibeniku i s kime je on ratovao. Pogotovo je važno da shvate na koji je način osmansko širenje utjecalo na razvoj Šibenika u 15. i 16. stoljeću. Naglašava se da Šibeniku opada moć nakon 15. stoljeća te da će sljedeća dva stoljeća provesti u nastojanjima da se obrani od Osmanlija.

⁶⁶ <https://m.sibenik.in/sibenik/evo-zasto-kao-svog-zastitnika-sibencani-stuju-sv-mihovila/48307.html> (pristupljeno 31.5.2020.)

⁶⁷ Vlastita fotografija.

Karta 1. Europa u 16. stoljeću⁶⁸

4. Analiza historiografije i povijesnih izvora o Turcima i osmanskim osvajanjima

Učenicima se daje ulomak iz historiografije i povijesni izvor kako bi nastavnik s njima analizirao odnos tadašnjeg čovjeka prema osmanskoj opasnosti. Za početak se obrađuje *Elegija o pustošenju šibenskog polja* Jurja Šižgorića. Budući da bi učenicima pjesnički jezik bio pretežak za analizu, daje im se ulomak iz analize u kojoj se ukratko opisuje ono što Šižgorić govori u elegiji (tekst 4). Učenici odgovaraju na pitanja i s njima se raspravlja o pročitanom tekstu. Zatim im se daje ulomak iz pisma Jurja Divnića papi Aleksandru VI. Zajedno s pitanjima na koja moraju odgovoriti (izvor 1). S učenicima se govori o kontekstu nastanka dvaju izvora kako bi shvatili u kojim okolnostima nastaju izvori. Nadalje, s učenicima se raspravlja o stavovima autora prema Osmanlijama. Cilj je da učenici shvate kako su povijesni izvori subjektivni te kako su nastali zbog određenog cilja. Zbog toga je važno da dobiju osjećaj za sagledavanje perspektive autora te shvaćanja okolnosti u kojima ti izvori nastaju. Naposljetku se govori o osmanskom širenju na hrvatski prostor te utjecaju na Šibenik. Učenike se pita: *Što mislite kako su se osmanska osvajanja odrazila na Šibenik? U kojoj se mjeri mijenja situacija na šibenskom prostoru?* S učenicima se raspravlja o važnosti osmanskog širenja za srednjovjekovni Šibenik, ali i za hrvatske krajeve općenito. Važno je da

⁶⁸ Preuzeto iz: Richard Overy, ur. *The Times: Povijest svijeta*. Zagreb: Hena Com, 2002.

učenici shvate da nakon prosperitetnog razdoblja 14. i 15. stoljeća započinje pad i stagnacija grada.

Tekst 4. Ulomak iz analize *Elegije o pustošenju šibenskog polja*⁶⁹

Elegija o pustošenju šibenskog polja odnosi se na boj od godine 1468., ali isto tako na sve veće i manje bojeve, okršaje i borbe Šibenčana s Turcima. ... U drugom dijelu govori o Turcima i njihovom dolasku u Europu. Oni su omraženi u cijelom svijetu, imaju zločinačke pohlepe... Često leže pijani iako im zakon zabranjuje da piju vino; ta je rulja smradnija od svinja iako im zakon zabranjuje svinjsko meso. Uvijek su spremni na ratovanje. Osvojili su Bizant, Grčku i Lezbos (grčki otok). Osvajaju utvrde i podjarmljuju mnoge krajeve. Po svoj zemlji proljeva se krv.

Pitanja: Kako se ponašaju Turci? Koje im osobine autor pripisuje? Kakav je stav autora prema njima? Što mislite zašto je njegov stav takav?

Izvor 1. Pismo Jurja Divnića papi Aleksandru VI. 1493.⁷⁰

„Okrutna li naroda! Bogovi, odvratite takvu pošast od zemlje! O nečuvena bijesa! O Turska, više nego zla! Nesnosna li zločinštva! Nesnosna, kažem, preblaženi Oče, da se tako opaka neman, tako grozna zvijer, tako kleta nakaza ne bi veselila, treba se odmah pobrinuti priteći u pomoć tamo gdje je nevolja. Jer ako se ta pogubna zvijer ne obuzda čvrstom rukom i ne zaustavi bit će gotovo s ovim pokrajinama.“

Pitanja: Kako autor opisuje Turke? Što se dogodilo 1493. godine? Zašto autor ima takav stav?

⁶⁹ Šižgorić, *O smještaju Ilirije*, 110.

⁷⁰ Divnić, *Pismo papi Aleksandru VI.*, 27.

7.5. Svakodnevni život u srednjovjekovnom Šibeniku

Pregled sata:

Posljednji nastavni sat će se fokusirati na povijest svakodnevice. Obradit će se način života prosječnog stanovnika srednjovjekovnog Šibenika, u onolikoj mjeri koliko to budu dopuštali izvori. Na satu će se spominjati kako su ljudi govorili i kako su se sporazumijevali. Zatim, govorit će se o načinu stanovanja, životnim navikama, oblicima zabave i slično. Također, pokušat će se s učenicima rekonstruirati kako je izgledao običan dan prosječnog stanovnika grada i s kojim se problemima susretao. Povijest svakodnevice je važna, ali često zanemarena grana historiografije. Pomoću nje na puno bolji način dobijamo uvid u život ljudi u određenom razdoblju i ona predstavlja suštu suprotnost u odnosu na vojnu i političku povijest koje prevladavaju u nastavnim planovima i programima. Preko ovakvog pristupa cilj je učenicima na zanimljiv način dočarati kako je izgledao svakodnevni život u gradu. Na primjeru Šibenika će uočiti i neke fenomene koji vrijede za srednji vijek u Europi općenito. U ovom satu temelj će biti povijesni izvori, kako pisani tako i materijalni. Pomoću različitih tipova izvora pokušat će se s učenicima dočarati srednjovjekovni život. Koristit će se metoda razgovora, te metoda rada na povijesnim izvorima. Sat će poslužiti i kao rekapitulacija dosad stečenih znanja. Od učenika će se zahtijevati da rekonstruiraju srednjovjekovni život na temelju dosadašnjih znanja iz društvene, gospodarske, vojne i kulturne povijesti. U fokusu će biti koncept interpretacije jer će se od učenika tražiti njihova interpretacija srednjovjekovnog života.⁷¹

Ishodi:

1. Učenici će na temelju povijesnog izvora **usporediti** srednjovjekovni jezik i jezik suvremenog Šibenika
2. Učenici će na temelju povijesnog izvora **opisati** najpopularnije oblike zabave u srednjem vijeku
3. Učenici će na temelju dosadašnjih znanja **rekonstruirati** jedan dan stanovnika srednjovjekovnog Šibenika

⁷¹ Budak i Raukar, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*; Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*; Budeč, *Svakodnevni život stanovnika Šibenika*; Raukar, „Komunalna društva u Dalmaciji u XV. stoljeću i u prvoj polovici XVI. stoljeća.

4. Učenici će na temelju dosadašnjih znanja **usporediti** način života danas i u srednjem vijeku

Tablica 6. Taksonomska tablica za peti nastavni sat

	Zapamtiti	Razumjeti	Primijeniti	Analizirati	Vrednovati	Stvarati
Činjenično znanje		Ishod 2. Ishod 1.				
Konceptualno znanje		Ishod 4.	Ishod 3.			
Proceduralno znanje						
Metakognitivno znanje						

Aktivnosti:

1. Analiza srednjovjekovnog jezika

Na početku sata se s učenicima obrađuje srednjovjekovni hrvatski jezik. Cilj je da učenici steknu dojam kako je izgledao tadašnji jezik i kako su ljudi govorili. Za početak se analizira *Šibenska molitva*. Radi se o najstarijem tekstu na hrvatskom jeziku napisanom na latinici. Učenici neće čitati tekst, već će im se pustiti recitacija molitve s Interenta. Ovako će se učenici upoznati i s načinom izgovora srednjovjekovnog jezika. Neće se ulaziti u dublje analize već će se učenici upoznati sa srednjovjekovnim jezikom i uočiti kako je on zvučio. Učenike se pita: *Razumijete li tekst? O čemu se radi? Koliko je sličan modernom hrvatskom jeziku?* Raspravlja se s učenicima o jeziku i koliko se promijenio do danas. Također, učenicima se objašnjava kolika je bila važnost religije za čovjeka u tom vremenu. Zatim će se

s učenicima raspravljati o starim šibenskim riječima koje su se održale do danas te će vidjeti koje su kulture utjecale na svakodnevni jezik i vokabular. Učenicima se daje radni listić (radni listić 1) u kojemu moraju povezati stare šibenske riječi s opisom te riječi.⁷² Nakon što se raspravi o riječima iz radnog listića učenike se pita: *Iz kojeg jezika smo preuzeli te riječi? Što mislite zašto je to tako?* Zatim se učenike pita: *Znate li gdje se nalazi đardin i varoš? Iz kojih jezika su preuzete te riječi?* S učenicima se raspravlja o utjecaju drugih jezika i kultura na srednjovjekovni Šibenik. Učenicima se objašnjava da je Šibenik bio dominantno pod talijanskim, mediteranskim utjecajem, ali i da su u jeziku i kulturi primjetni i drugi utjecaji, poput mađarskog i turskog kulturnog kruga.

2. Načini zabave u srednjem vijeku

U ovom dijelu sata učenici čitaju kratak izvor o različitim oblicima zabave i igara u srednjem vijeku. Cilj je da učenici vide na koji su način tadašnji stanovnici provodili slobodno vrijeme i koliko se tadašnji sportovi i aktivnosti razlikuju od današnjih. Dajem učenicima kratki ulomak teksta iz Šižgorićeva djela *O smještaju Ilirije i o gradu Šibeniku* u kojem autor nabroja na koje su se načine zabavljali stari Šibenčani. (izvor 2) Učenici odgovaraju na pitanja ispod teksta te se s njima raspravlja koji su bili oblici zabave u srednjem vijeku i gdje su se održavale takve priredbe. Pita ih se zašto su se priredbe održavale na poljani izvan grada.

Radni listić 1.

Povežite stare šibenske riječi sa značenjem:

1. Čakule	a) površan razgovor, ogovaranje, brbljanje
2. Evala	b) doista, bogme; najpopularniji pozdrav vanka grada
3. Šoldi	c) sitni novac, u svakidašnjem govoru drugo ime za gotovinu
4. Dešpet	d) inat, prkos

⁷² Preuzeto iz: Ivo Jakovljević, *Veliki rječnik šibenskih riči, nadimaka, imena, prezimena, ronzzanja, štracanja i štucigavanja*. Zagreb: POP & POP, 2006.

Izvor 2. Juraj Šižgorić o šibenskoj svakodnevici⁷³

„Kod gradskih je vrata poljana dosta široka i ponešto duguljasta. To je mjesto ugodno za one koje izlaze da se više nadišu svježeg zraka, nadalje prikladno je za konjske utrke, za gađanje u igri s kopljima, za loptanje i za gađanje u cilj strijelama.“

Pitanja: Gdje se nalaze gradska vrata spomenuta u tekstu? Gdje je bilo mjesto gdje su se održavale priredbe? Koji se oblici zabave spominju? Zašto su se igre organizirale izvan gradskih zidina?

3. Rekonstrukcija života srednjovjekovnih Šibenčana

U ovom dijelu sata učenici će pokušati rekonstruirati život srednjovjekovnih Šibenčana na temelju dosadašnjih znanja i nastavnikove pomoći. Učenicima se daje radni listić (radni listić 2) s uputama. Nastavnik pomaže učenicima te ih usmjerava u radu. Učenicima se daje autonomija te oni uklapaju svoja znanja u vlastite rekonstrukcije prošlosti. Slušaju se učenička izlaganja te se daje komentar na njihov rad. Cilj je da učenici iznesu vlastite interpretacije prošlosti. Na taj ih se način stavlja u poziciju da razmišljaju o problematici i da sami postavljaju hipoteze na temelju dosadašnjih znanja.

Radni listić 2.

Ukratko napišite kako mislite da je izgledao jedan običan dan u životu srednjovjekovnih ljudi u Šibeniku. Razmislite o sljedećim pitanjima: Što on/ona radi? Čime se bavi? Kako se zabavlja? Kako izgleda obitelj? Što radi u slobodno vrijeme? Kako se hrani? Koji ga problemi muče?

4. Usporedba svakodnevnog života u srednjem vijeku i danas

Na temelju dosadašnjih znanja učenici rade usporedbu svakodnevnog života u srednjem vijeku i danas. Važno je da učenici uoče koliko je život tada bio drugačiji, ali i koje su bile sličnosti. Učenike se pita: *Koliko se tadašnji život razlikovao od današnjeg? Gdje se*

⁷³ Šižgorić, *O smještaju Ilirije*, 43.

vide najveće razlike? Gdje vidite sličnosti? Koje smo životne navike naslijedili iz tog vremena? Učenici iznose svoje odgovore i mišljenja te se s njima raspravlja o temi.

7.6. Terenska nastava

Nakon pet nastavnih sata u učionici slijede dva sata terenske nastave. Prvi dio terenske nastave fokusirat će se na šibenski srednjovjekovni fortifikacijski sustav, točnije na tvrđavu sv. Mihovila i tvrđavu sv. Nikole. Drugi dio terenske nastave će se baviti srednjovjekovnim gradom te njegovom religijskom (crkve, smostani i slično) i svjetovnom (gradske vile, upravne zgrade, ulice, trgovi, zidine itd.) ostavštinom. Cilj terenske nastave je da se učenicima približi nastavno gradivo iz prve ruke, odnosno da uživo vide i prepoznaju nastavno gradivo iz prvih pet nastavnih sati. Kako se nastava povijesti ne bi pretvorila u za učenike dosadno nizanje podataka i raspravljanje o apstraktnim temama, važno je primijeniti načelo zornosti. To se najbolje postiže u terenskoj nastavi jer se učenici neposredno susreću s ostacima određenog povijesnog razdoblja i iz prve im se ruke prezentira građa. Naravno, terensku nastavu nije uvijek lako organizirati i uvelike smo ovisni o loklanjoj materijalnoj i kulturnoj baštini. Šibenik, nasreću, ima uistinu bogatu srednjovjekovnu baštinu koju treba na valjan način učenicima prezentirati. Terenska nastava je važna jer učenici uče o kompliciranim konceptima na njima znanim primjerima te se preko proučavanja zavičajne povijesti stječu znanja o povijesnim procesima u prošlim razdobljima. Na taj način učenici shvaćaju i važnost srednjovjekovne baštine te očuvanja iste. U dva nastavna sata terenske nastave fokus će biti na učenicima te će nastavnik biti samo vodič i potpora u istraživanju. Koristit će se metoda otkrivanja pomoću koje učenici sami otkrivaju važne stvari u prostoru te postavljaju hipoteze.⁷⁴ Naposljetku, terenska nastava će poslužiti i kao jedan oblik ponavljanja jer će se učenici susretati s gradivom koje je već obrađeno na nastavnim satima te će preko nastave na terenu ta znanja produbljivati. Za oba dijela terenske nastave napose ću navesti koji su ciljevi i ishodi, kakve aktivnosti želim provesti i kojim se metodama želim koristiti. Za kraj napominjem da će obje terenske nastave trajati nekoliko sati te će se tretirati kao popodnevi izleti, a ne satovi od 45 minuta. Naime, to nije dovoljno za terensku nastavu ovakvog tipa, pa se predviđa da se u ovom slučaju radi o dva izleta u trajanju od nekoliko sati izvan redovnog školskog rasporeda.

⁷⁴ Danijela Trškan, „Terenski rad u nastavi povijesti – učenje metodom otkrivanja.“ *Povijest u nastavi* vol. 5, br. 10 (2007): 207-216.

7.6.1. Terenska nastava: šibenske srednjovjekovne tvrđave

Pregled sata:

U prvom dijelu terenske nastave planira se običi dvije najvažnije šibenske tvrđave: srednjovjekovnu tvrđavu sv. Mihovila te renesansnu tvrđavu sv. Nikole. Budući da je Šibenik danas prepoznatljiv po svojim utvrdama te da su one važan dio šibenske povijesti i današnje povijesne baštine, dvije utvrde su dobar temelj za održavanje terenske nastave. Ostaci fortifikacijskog sustava su sjajan primjer za proučavanje ne samo vojne i političke povijesti, već i kulturne povijesti, društvene povijesti, povijesti svakodnevice itd. Radi se o dvije sjajno očuvane utvrde koje su izvrstan primjer proučavanog razdoblja. Također, utvrda svetog Nikole je nedavno došla pod zaštitu UNESCO-a, pa je suvišno govoriti o njezinu značaju za europsku i svjetsku kulturnu baštinu. Nadalje, utvrda sv. Mihovila nije samo najvažnija šibenska utvrda, već i prostor iz kojeg se razvio kasniji grad te je dobar primjer za proučavanje urbanog razvoja grada. Nastava će biti strukturirana na način da će se fokus staviti na učenike i na njihov rad, bilo individualni, bilo grupni. Nastavnik služi kao neki oblik vodiča koji učenike upoznaje s materijom, usmjerava ih u pravom smjeru, te služi kao potpora u stjecanju znanja. Budući da učenici već imaju određeno znanje vezano uz temu ovog sata, s njima će se moći raditi neke zahtjevnije stvari te će se ostvariti viši kognitivni procesi. Osim činjeničnog znanja, pokušat će se raditi i na konceptualnom i proceduralnom znanju. Važno je napomenuti kako će se razraditi samo smjernice u kojima bi se terenska nastava trebala kretati, a ne detaljan i iscrpan prikaz svake aktivnosti.

Ishodi:

1. Učenici će **usporediti** tvrđavu sv. Nikole i tvrđavu sv. Mihovila
2. Učenici će **opisati** načine obrane i napada tvrđava
3. Učenici će **pronaći** ostatke simbola bivših država na dvije tvrđave
4. Učenici će **rekonstruirati** način života u dvije tvrđave
5. Učenici će **objasniti** na koji se način tvrđave mogu koristiti danas

Tablica 7. Taksonomska tablica za prvi sat terenske nastave

	Zapamtiti	Razumjeti	Primijeniti	Analizirati	Vrednovati	Stvarati
Činjenično znanje		Ishod 2. Ishod 5.	Ishod 1. Ishod 3.			
Konceptualno znanje				Ishod 4.		
Proceduralno znanje						
Metakognitivno znanje						

Aktivnosti:

1. Obilazak tvrđave sv. Nikole

Učenike se odvodi na tvrđavu s. Nikole. Nastavnik učenike kratko vodi po tvrđavi i daje im osnovne informacije. Budući da se učenicima već spominjala tvrđava, to služi kao uvod i ponavljanje. Učenicima se daju osnovne informacije i vodi ih se po svim prostorijama. Nakon toga učenici dobijaju radne listiće (radni listić 3) s uputama što moraju raditi i na što moraju obratiti pozornost. Učenicima se daje pola sata za istraživanje tvrđave te se nastavnik s njima nalazi na sastanku na vrhu utvrde.

Radni listić 3.

Obiđite tvrđavu te razmislite o sljedećim pitanjima:

Zašto je utvrda izgrađena na ovoj lokaciji?

Koliko ima ulaza u utvrdu i s koje strane se u nju ulazi?

Kakvog je utvrda oblika?

Koje renesansne elemente prepoznajete?

Možete li prepoznati neke kasnije intervencije na utvrđi?

Možete li pronaći simbole grada, države ili plemićkih obitelji na utvrđi?

Na koje načini biste napali, a na koje branili utvrdu?

Kako je izgledao život u utvrđi?

Što mislite, na koje bi se načine utvrda mogla koristiti danas?

2. Rasprava s učenicima o tvrđavi sv. Nikole

Nakon što su učenici istražili utvrdu i pokušali doći do odgovora na postavljena pitanja, okuplja ih se za završnu raspravu. Cilj je da se s učenicima napravi rekapitulacija važnih stvari vezanih uz utvrdu te da oni iznesu svoja zapažanja i hipoteze. S učenicima se raspravlja o utvrđi. Pita ih se: *Zašto je utvrda napravljena na ovom položaju? Zašto je ulaz napravljen sa stražnje strane? Zašto se utvrda nalazi na moru?* Učenici daju odgovore i s njima se raspravlja o položaju i namjeni utvrde. Važno je da učenici shvate zašto je utvrda napravljena na tom položaju i zašto je važna za obranu grada. Zatim se pita učenike: *Kakvog je oblika utvrda? Koje ste renesanse elemente uočili?* S učenicima se raspravlja o obliku utvrde i stilu izgradnje. Naglasak se stavlja na pravilan oblik te renesansne elemente, poput ulaznih vrata. Učenike se pita: *Jeste li uočili ikakve simbole na utvrđi? Što mislite o čemu se radi?* Nakon toga se s učenicima raspravlja o obrani utvrde. Učenike se pita: *S koje strane se očekivao napad? Što mislite na koji se način branila utvrda? Jeste li pronašli mjesta gdje su se nalazili topovi?* S učenicima se raspravlja o obrani utvrde i o načinima borbe. Zatim se s učenicima raspravlja o svakodnevnom životu na utvrđi. Učenike se pita: *Na kakve ste sve prostorije naišli u obilasku? Što mislite čemu su one služile? Što mislite kako je izgledao život vojnika na utvrđi? S kojim su se problemima susretali?* Učenici iznose svoja zapažanja te se s njima raspravlja o svakodnevnom životu na utvrđi. Naposljetku se s učenicima raspravlja o valorizaciji utvrde u suvremeno doba. Za početak se učenike pita: *Zašto je utvrda izgubila na važnosti?* Objašnjava im se da se utvrda više od sto godina ne koristi u vojne svrhe zbog promjene načina ratovanja, te da je ona prepuštena propadanju. Zatim ih se pita: *Kako*

iskoristiti utvrdu danas? Koje se aktivnosti mogu na njoj održavati? Zna li je li utvrda zaštićena? Kako se to može iskoristiti u turističke svrhe? S učenicima se raspravlja o važnosti revitalizacije baštine te se slušaju njihovi prijedlozi o korištenju utvrde danas.

3. Tvrđava sv. Mihovila

Nakon pomorske utvrde sv. Nikole, terenska nastava se nastavlja na tvrđavi sv. Mihovila. Na njoj se koristi jednaki model kao i na prvoj utvrdi. Učenicima nastavnik ukratko predstavlja utvrdu i vodi ih po svim prostorijama. Učenici su se već upoznali s tvrđavom te im se sad prepušta samostalno istraživanje po terenu. Učenicima se daje radni listić (radni listić 4) sa pitanjima na koja moraju odgovoriti

Radni listić 4.

Obišite tvrđavu i razmislite o sljedećim pitanjima:

Zašto je utvrda izgrađena na ovoj lokaciji?

Kakvog je utvrda oblika?

Možete li prepoznati neke kasnije intervencije na utvrdi?

Možete li pronaći simbole grada, države ili plemićkih obitelji na utvrdi?

Na koji način biste napali, a na koji branili utvrdu?

Kako je izgledao život u utvrdi?

Što mislite na koje bi se načine utvrda mogla koristiti danas?

4. Rasprava s učenicima o tvrđavi sv. Mihovila.

Nakon što su učenici samostalno obišli tvrđavu te odgovorili na pitanja organizira se završna rasprava. S učenicima će se raspraviti o tvrđavi sv. Mihovila, ali i napraviti usporedba sa utvrdom sv. Nikole. Za početak se učenike pita: *Zašto je tvrđava napravljena na toj lokaciji? Kakvog je oblika?* Naglasak je na strateškom položaju utvrde i njezinom nepravilnom obliku. Učenici izlažu svoja zapažanja o položaju i obliku utvrde. Nakon toga se

s njima raspravlja o grbovima i drugim oznakama na utvrđi. Učenike se pita: *Koje ste sve grbove i oznake pronašli? Što mislite zašto se oni postavljaju? Zatim učenici iznose svoja zapažanja na koji bi način napali odnosno branili utvrdu. Pomoću toga sami otkrivaju načine i postavljaju vlastite hipoteze. Zatim se s njima raspravlja o svakodnevnom životu u tvrđavi. Pita ih se: Što mislite kako je izgledao život u tvrđavi? Zašto je cisterna toliko važna? Naposljetku se s njima raspravlja o današnjem izgledu tvrđave i njezinoj funkciji u suvremenom Šibeniku. Učenike se pita: Koje su intervencije napravljene na tvrđavi? Kako se ona koristi danas? Što bi se još moglo napraviti?* S učenicima se raspravlja o važnosti tvrđave za suvremeni Šibenik te učenici predlažu svoje ideje za iskorštavanje tvrđave.

5. Usporedba dviju utvrda

S učenicima se uspoređuju dvije utvrde. Pita ih se: *Koje su sličnosti, a koje razlike između dvije utvrde? Zašto je sv. Mihovil nepravilnog, a sv. Nikola pravilnog oblika? Koja je bila funkcija utvrda?* Učenici daju svoja zapažanja i s njima se uspoređuju utvrde. Na taj će način učenici uočiti dva različita tipa utvrde te bolje razaznati različite strategije i modele izgradnje tih utvrda.

7.6.2. Terenska nastava: srednjovjekovni Šibenik

Pregled sata:

Drugi dio terenske nastave će se odvijati na prostoru srednjovjekovnog grada. Za razliku od prvog dijela terenske nastave u kojem je fokus bio na šibenskim tvrđavama, drugi dio će se temeljiti na materijalnoj baštini unutar gradskih zidina. Osim religijskih (crkve, samostani i slično) i svjetovnih (gradske palače, zgrade, kule, zidine) spomenika, proučavat će se i fizički izgled grada te urbana struktura kako bi učenici stekli dojam kako je izgledao i funkcionirao grad u srednjem vijeku. Cilj je da se s učenicima obiđu svi najbitniji lokaliteti unutar prostora srednjovjekovnog grada. Učenici će dobiti zadatke na što trebaju obratiti pozornost te će sami stvarati vlastite hipoteze i zaključke na temelju već stečenog znanja o srednjovjekovnom Šibeniku. Nastavnik će poslužiti kao vodič koji će učenicima objasniti ključne lokalitete i posebnosti te pružiti pomoć učenicima u savladavanju zadataka. Ruta terenske nastave bi predviđala obilazak ostataka srednjovjekovnih zidina (uz obalni dio, u perivoju Roberta Visanija te dvostrukog bedema), kao i važnijih crkvi, trgova i svjetovnih građevina (kneževa palača, gradska vijećnica te različitih gradskih palača). Naposljetku,

posebna će se pozornost obratiti katedrali sv. Jakova. To podrazumijeva obilazak katedarale i krstionice gdje će učenici sami istraživati prostor. Zatim će se posjetiti interpretacijski centar *Civitas sacra*. Učenici će obići centar te će se na kraju organizirati završni dio terenske nastave. S učenicima će se proći ključni dijelovi terenske nastave te će oni napraviti izlaganja o terenskoj nastavi na temelju dobivenih zadataka. U terenskoj nastavi će se obraditi širok spektar tema poput društvene i kulturne povijesti, povijesti svakodnevice, urbane povijesti i tako dalje. Cilj je da učenici dobiju što širi kontekst grada u srednjem vijeku. Kao i u prvom dijelu terenske nastave koristit će se metodom otkrivanja i metodom postavljanja hipoteza. Naglasak će biti na učenicima te će oni slijediti zadatke i smjernice kako bi sami otkrili ono što se od njih očekuje. Konceptualno znanje će biti sadržano u konceptu kontinuiteta i promjene (vezano uz usporedbu srednjovjekovnog i današnjeg grada), prostora (kako je prostor utjecao na formiranje grada i povijesne tokove) i interpretacije. Također, obradit će se i proceduralno znanje jer će učenici analizirati materijalne izvore te način na koji oni govore o povijesti.

Ishodi:

1. Učenici će **pronaći** ostatke srednjovjekovnih zidina
2. Učenici će **objasniti** za koje su se namjene koristile srednjovjekovne građevine
3. Učenici će **opisati** utjecaj terena na izgled grada
4. Učenici će **procijeniti** značaj srednjovjekovne baštine za suvremeni Šibenik

Tablica 8. Taksonomska tablica za drugi sat terenske nastave

	Zapamtiti	Razumjeti	Primijeniti	Analizirati	Vrednovati	Stvarati
Činjenično znanje		Ishod 2.	.			
Konceptualno znanje		Ishod 3. Ishod 4.	Ishod 1.			
Proceduralno znanje						
Metakognitivno znanje						

Aktivnosti:

1. Obilazak grada

U prvom dijelu terenske nastave obilazi se stari grad. Učenike se vodi gradskim ulicama te im se pokazuju reprezentativne zgrade, trgovi, te ostali materijalni ostaci srednjeg vijeka poput zidina, kula, gradskih vila, crkvi, samostana i slično. Učenicima se daje radni listić (radni listić 5) sa smjericama na koje trebaju obratiti pozornost. Nastavnik vodi učenike kroz grad te im objašnjava kontekst određenih zgrada i kulturnih spomenika. Učenicima se ostavlja da sami istraže prostor uz nastavnikovu podršku.

Radni listić 5:

Tijekom obilaska grada obratite pozornost na sljedeće stvari:

Kako izgledaju ulice i trgovi?

Za kakve su namjene građene zgrade?

Kuda su se pružale zidine i dokud se grad pružao?

Koliko ste crkvi vidjeli u obilasku?

Na kakvom je terenu grad napravljen?

Što nam je ostalo izvorno iz srednjeg vijeka, a što se promijenilo?

2. Katedrala sv. Jakova

Sljedeći dio terenske nastave se odvija u katedrali sv. Jakova. S učenicima se obilazi katedrala te im se postavljaju pitanja. Pita ih se: *Kako se osjećate kad uđete u katedralu? O kolikom se prostoru radi? Kako su se osjećali ljudi u srednjem vijeku kad su ulazili u toliku crkvu? Koje elemente renesanse prepoznajete?* S učenicima se raspravlja o katedrali. Objašnjava im se važnost religije u srednjovjekovnom životu i važnost monumentalnih crkvi za tadašnje društvo. Objašnjavaju im se specifičnosti katedrale zbog kojih se našla pod zaštitom UNESCO-a. Cilj je da učenici iz prve ruke uoče elemente koje smo ranije obradili na nastavi u školi.

3. Interpretacijski centar katedrale sv. Jakova *Civitas sacra*

Za kraj terenske nastave vodim učenike u interpretacijski centar katedrale sv. Jakova *Civitas sacra*. Radi se o modernom multimedijском centru u kojem je izložena srednjovjekovna šibenska baština. S učenicima se obilazi postav te se daje učenicima da sami istražuju prostor. U centru su izloženi mnogi umjetnički i religijski predmeti vezani uz Šibensku biskupiju i stari Šibenik općenito. Konceptija prostora je zamišljena kao velika priča o razvoju Šibenika i Šibenske biskupije s naglaskom na katedrali sv. Jakova. Centar ima mnoge sadržaje za mlade te na zanimljiv i moderan način otkriva bogatu šibensku baštinu. Na kraju se s učenicima nalazim u dvorani u sklopu centra kako bismo raspravili o terenskoj nastavi. S učenicima se raspravlja o dojmu s terenske nastave i o onom što su vidjeli u interpretacijskom centru. Za početak se učenike pita o dojmovima i zapažanjima iz obilaska grada. Pita ih se: *Kako izgledaju ulice i trgovi? Zašto su uski i nepravilni?* S učenicima se raspravlja o prostoru u starom gradu i nepravilnom pružanju ulica. Zatim ih se pita: *Jeste li uočili ostatke zidina? Kuda su se one pružale? Koliko je bilo područje srednjovjekovnog Šibenika?* Cilj je da učenici uoče fizičke granice grada i vide o kojem se području radilo. Nakon toga se raspravlja o namjeni sačuvanih zgrada. Pita ih se: *Za koje namjene su se radile zgrade? Od kojeg se*

materijala gradilo? Koliko crkava ste uočili? Naposljetku, učenike se pita: Koliko je baštine preostalo iz srednjeg vijeka? Je li ona dobro očuvana? Možemo li je bolje iskoristiti? Važno je da učenici shvate koliku bogatu baštinu grad ima i da razmisle o načinima njezinog iskorištavanja. Nakon toga s učenicima se raspravlja o interpretacijskom centru. Pita ih se: Kakav je dojam na vas ostavio centar? Što ste u njemu naučili? Kako je izgledala gradnja katedrale? Na koji je način ona izgrađena? Zašto je značajna krstionica? Koja je svrha glava na pročelju? Mislite li da je ovo dobar način prezentacije srednjovjekovnog Šibenika? S učenicima se raspravlja o njihovim dojmovima te zapažnjima. Radi se rekapitulacija gradiva i završni osvrt na interpretacijski centar. Raspravlja se je li to dobar način prezentacije i može li to pomoći u boljoj prezentaciji baštine.

7.7. Sat ponavljanja

Posljednji sat modula je predviđen za ponavljanje gradiva s učenicima. Ponavljanje je važno kako bi učenici opet prošli gradivo te dobili jasnu poveznicu i kohezivnu cjelinu. Na satu ponavljanja ću se osloniti na bilješke koje su učenici vodili na satu te na materijale koji su im proslijeđeni. Također, važan element će biti njihov rad s terenske nastave gdje su imali opsežne zadaće u kojima su analizirali ono s čime su se susretali. Nastavnik će minimalno sudjelovati na satu te će služiti kao potpora učenicima kod stvari koje im treba razjasniti. Koristit će se metoda grupnog rada te će učenici zajedno tražiti način kako da što bolje izvrše zadatak. Učenici će na temelju znanja stečenog u prethodnih sedam nastavnih sati te bilješki koje su vodili na satu izraditi plan turističkog vodstva po Šibeniku. Grupa će morati predstaviti srednjovjekovni Šibenik nekom komu je Šibenik nepoznat. Nakon što su se u prvih sedam nastavnih sati većinom bavili činjeničnim, konceptualnim i, u manjoj mjeri, proceduralnim znanjem, u ovom nastavnom satu će fokus biti na metakognitivnom znanju. Cilj je da učenici prilikom izrade turističkog programa organiziraju i kategoriziraju podatke te razluče bitno od nebitnog. Na taj način će učenici dobiti dobar presjek gradiva, ali i naučiti kako obrađivati podatke te učinkovitije stjecati nova znanja. Učenici će steći i iskustvo u prezentaciji i izradi sadržaja. Naposljetku, na ovaj način se ostvaruje i jedan od ključnih ciljeva korištenja zavičajne povijesti u nastavi. Učenici se upoznaju s baštinom grada, razvijaju osjećaj pripadnosti lokalnoj zajednici i svijest o očuvanju baštine.

Ishodi:

1. Učenici će na temelju stečenog znanja i bilješki s prethodnih satova **izraditi** program turističkog vodiča za srednjovjekovni Šibenik
2. Učenici će **objasniti** kriterije koje su koristili pri odabiru sadržaja

Tablica 9. Taksonomska tablica za sat ponavljanja

	Zapamtiti	Razumjeti	Primijeniti	Analizirati	Vrednovati	Stvarati
Činjenično znanje			.			
Konceptualno znanje						Ishod 1.
Proceduralno znanje						
Metakognitivno znanje		Ishod 2.				

Aktivnosti:

1. Izrada turističkog programa

Veći dio sata će biti namijenjen za učenički rad u grupama u kojima će morati izraditi turistički program te ga prezentirati nakraju sata. Učenike će se podijeliti u grupe od četiri ili pet učenika. Objasnit će im se što se od njih traži te će dobiti upute kako da naprave taj program (radni listić 6). Učenici će se koristiti svojim bilješkama s prethodnih predavanja, materijalima koje im je poslao nastavnik, te bilješkama i radnim listićima s terenske nastave. Učenici će morati izraditi program u kojem će prezentirati materijalnu i klutrunu baštinu srednjovjekovnog Šibenika. Cilj je da se oni zamisle u ulogama turističkih vodiča koji će

predstaviti grad svojim prijateljima iz drugoga grada ili turistima koji ga ne poznaju. Nakon što se učenicima kratko objasni što se od njih traži i nakon što dobiju radne listiće, daje im se oko pola sata za izradu programa. Nastavnik pomaže učenicima ako to oni traže te im daje savjete vezane uza smjer njihova rada.

Radni listić 6.

Izradite u grupi turistički program u kojem ćete predstaviti srednjovjekovni Šibenik prijatelju iz drugoga grada ili turistu koji o njemu ne zna puno. Program mora sadržavati plan obilaska grada i opis mjesta koja želite predstaviti.

Slijedite sljedeće smjernice:

- odredite koji su najvažniji spomenici i lokaliteti koje biste željeli pokazati
- napravite plan obilaska i rutu kojom bi posjetitelji prolazili
- napravite kratko predstavljanje svake građevine, spomenika ili mjesta koje smatrate važnim
- objasnite zašto su te građevine, spomenici i mjesta važni za Šibenik
- predstavite način života srednjovjekovnog čovjeka u Šibeniku
- opišite kulturu srednjovjekovnog Šibenika
- objasnite zašto ste izabrali te aspekte

2. Prezentacija učeničkih radova

Kraj sata je predviđen za prezentacije učeničkih radova. Grupa određuje jednog učenika koji će izložiti njihov rad te objasniti zašto su odabrali baš te aspekte. Važno je da odrede kriterij pri odabiru sadržaja. Cilj je da učenici nauče kategorizirati podatke i da nauče razlučivati bitne od nebitnih informacija. Također se uče prezentaciji sadržaja. Budući da nastavni sat traje četrdeset i pet minuta te je moguće da to učenicima ne bude dovoljno za izradu i prezentaciju programa, može im se dio posla ostaviti za domaći rad.

8. Zaključak

Nastavi povijesti je nasušno potrebna modernizacija te primjena suvremenih metoda poučavanja. Kako učenici više ne bi povijest percipirali kao dosadan i beskoristan predmet, važno je poraditi na tome da im se povijest približi i napravi zanimljivom. Ovaj rad je moj prilog tom cilju. Smatram da je iznimno važno da se zavičajna povijest što više koristi u nastavi kako bi se postigli spomenuti ciljevi. Koristeći zavičajnu povijest u nastavi s učenicima se radi na njima poznatim temama i fenomenima s kojima se mogu poistovijetiti i koji im znače nešto u loklanoj kulturi. Osim toga, učenicima postaju jasniji određeni širi fenomeni jer ih se obrađuje na poznatijim, lokalnim primjerima. Učenici lakše uče i procesuiraju informacije te efikasnije grade zahtjevnije koncepte. Nadalje, u ovakvim modelima poučavanja mogu se obilato koristiti blagodati terenske nastave, pri čemu se lakše mogu postići navedeni ciljevi u poučavanju.

Skroman doprinos rada u nastavi povijesti bi trebao biti i moderniji pristup poučavanju. Cilj mi je bio pomaknuti fokus s nastavnika na učenike i izbjegavati gomilanje faktografskih podataka te puko prenošenje znanja s nastavnika na učenike bez aktivacije učenika. Fokus je na učenicima i na aktivnom učenju. Učenici su stavljeni u poziciju da sami uče i otkrivaju te da razmišljaju o gradivu i izvode samostalne zaključke. Temelj poučavanja nije samo činjenično znanje (koje naravno služi kao temelj nastavnog procesa), već se pokušava ostvariti i konceptualno, proceduralno i metakognitivno znanje. Osim toga pokušavaju se postići raznovrsne razine znanja te gdje je to moguće ostvariti i više razine. Takvim pristupom učenike se ne uči samo faktografiji i povijesnoj događajnici već ih se uči kako promišljati o povijesnim procesima, kako raditi s konceptima, kako pristupati izvorima, ali i kako efikasnije učiti i steći svijest o vlastitom znanju.

Naposljetku, volio bih da ovaj rad bude koristan drugim nastavnicima u kreiranju nastave povijesti te poticaj da ovakvih radova bude što više. Radeći na metodičkim i didaktičkim temama u kontekstu nastave povijesti pomažemo obogaćivanju nastavnog sadržaja i implementaciji suvremenih metoda poučavanja. Poboljšanje nastave povijesti trebalo bi rezultirati stvaranjem pojedinaca koji razmišljaju samostalno i kritički te shvaćaju važnost očuvanja lokalne, nacionalne i europske baštine. Samo tako kroz nastavu povijesti možemo stvarati nove generacije spremne na izazove 21. stoljeća.

9. Sažetak

Ante Živković

SREDNJOVJEKOVNI ŠIBENIK KAO PRIMJER ZAVIČAJNE POVIJESTI U NASTAVI POVIJESTI

Rad se bavi izradom modula u kojem se fokus stavlja na korištenje zavičajne povijesti u nastavi povijesti. Kao primjer se uzima srednjovjekovni Šibenik te je modul predviđen za korištenje u šestom razredu. Naglasak je na implementaciji suvremenih metoda poučavanja. Učenici su u središtu nastavnog procesa, te se radi na aktivnom učenju, postizanju viših kognitivnih procesa i razvijanju kritičkog mišljenja kod učenika. Modul je prilagođen hrvatskom obrazovnom sustavu te usklađen s kurikulumom povijesti za osnovne škole. Također, koristi se revidirana Bloomova taksonomija kako bi se mogli klasificirati obrazovni ciljevi i ishodi učenja. Aktivnosti na svakom nastavnom satu su usklađene s ishodima i usmjerene na njihovu provedbu. Rad je podijeljen na osam nastavnih sati. Prvih pet nastavnih sati je predviđeno za rad u učionici i obradu nastavnog gradiva. Pristup je tematski, a ne kronološki kako bi se obuhvatili svi aspekti srednjovjekovnog šibenskog društva. Radi se o sljedećih pet cjelina: urbana povijest, društvena povijest, kulturna povijest, vojna povijest, te povijest svakodnevice. Dva nastavna sata su predviđena za terensku nastavu, a posljednji za sat ponavljanja.

Ključne riječi: Šibenik, srednji vijek, nastava povijesti, zavičajna povijest

10. Summary

Ante Živković

MEDIEVAL ŠIBENIK AS AN EXAMPLE OF LOCAL HISTORY IN TEACHING HISTORY

The thesis deals with the development of a module in which the focus is on the use of local history in history teaching. Medieval Šibenik is taken as an example and the module is intended for use in the sixth grade. The emphasis is on the implementation of modern teaching methods. Students are in the center of the teaching process, and are actively learning, achieving higher cognitive processes and developing critical thinking. The module is adapted to the Croatian education system and will be in line with the history curriculum for primary schools. Also, revised Bloom's taxonomy is used to classify educational goals and learning outcomes. The activities of each lesson are aligned with the outcomes and focused on their implementation. The paper is divided into eight teaching hours. The first five teaching hours are scheduled for classroom work and processing of teaching materials. The approach will be thematic rather than chronological to cover all aspects of Šibenik's medieval society. These five units are: urban history, social history, cultural history, military history, and the history of everyday life. Two teaching hours are provided for fieldwork, and the last one for repetition.

Key words: Šibenik, Middle Ages, history teaching, local history

11. Bibliografija:

A) Izvori na latinskom jeziku

Birin, Ante, prir. *Šibenski bilježnici – Bonmatej iz Verone (1449. – 1451.)* Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2016.

Birin, Ante. „Šibenski bilježnici – Indricus de Indricis (1431. – 1434.)“ *Povijesni prilozi* 44 (2013.): 91-154.

Birin, Ante. „Šibenski bilježnici – Petar pokojnog Ivana (1453. – 1454.)“ *Povijesni prilozi* 42 (2012.): 103-189.

Birin, Ante. „Šibenski bilježnici – Pietrobono Pagano (1436. – 1437.)“ *Povijesni prilozi* 37 (2009.): 117-188.

Barbarić, Josip – Josip Kolanović, prir. *Šibenski diplomatarij: zbornik šibenskih isprava*. Šibenik: Muzej grada Šibenika, 1986.

Smičiklas, Tadija i dr., ur. *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae II-XIV*. Zagreb 1904.-1985.

B) Izvori prevedeni na hrvatski jezik

Birin, Ante, prir. *Statut grada Skradina*. Zagreb-Skradin: Matica Hrvatska Skradin, 2002.

Divnić, Juraj. *Pismo papi Aleksandru VI*. Priredila: Olga Perić. Šibenik: Gradska knjižnica Juraj Šižgorić, 1995.

Grubišić, Slavo, ur. *Knjiga statuta zakona i reformacija grada Šibenika*. Šibenik: Muzej grada Šibenika, 1982.

Klaić, Nada. *Izvori za hrvatsku povijest do 1526*. Zagreb: Školska knjiga, 1972.

Kolanović, Josip – Mate Križman, ur. *Zadarski statut: sa svim reformacijama odnosno novim uredbama donesenim do godine 1563*. Zadar: Ogranak Matice hrvatske, 1997.

Margetić, Lujo – Magdalena Apostolova Maršavellska. *Hrvatsko srednjovjekovno pravo – vrela s komentarom*. Zagreb: Narodne novine, 1990.

Novaković, Darko, prir. *Juraj Šižgorić – izbor iz djela*. Vinkovci: Riječ, 2000.

Šižgorić, Juraj. *O smještaju Ilirije i o gradu Šibeniku*. Urednik: Slavo Grubišić. Šibenik: Muzej grada Šibenika, 1981.

Vrančić, Antun. *Historiografski fragmenti*. Uvod: Castilia Manea Grgin. Šibenik: Gradska knjižnica Juraj Šižgorić, 2014.

C) Literatura:

Anderson W. Lorin et al. *A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives*. New York: Longman, 2001.

Bertoša, Miroslav. *Izazovi povijesnog zanata. Lokalna povijest i sveopći modeli*. Zagreb: Antibarbarus, 2002.

Budak, Neven. „Anali u hrvatskoj historiografiji. Borba za modernizaciju povijesne znanosti.“ U: *Zbornik Mirjane Gross*. Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest, 1999. 459-467.

Budak, Neven – Tomislav Raukar. *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*. Zagreb: Školska knjiga, 2006.

Budeč, Goran. „Svakodnevni život stanovnika Šibenika u drugoj polovici XV. stoljeća u zrcalu inventara i oporuka s posebnim osvrtom na razinu materijalne kulture.“ Ph.D. diss., Sveučilište u Zagrebu, 2013.

Ćuzela, Josip. *Šibenski fortifikacijski sustav*. Šibenik: Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić", 2005.

Davis, J. E. et al. *Jansonova povijest umjetnosti: zapadna tradicija*. Prev. Olga Škarić i Sena Kulenović, 2. izd. Varaždin: Stanek, 2013.

Grgin, Borislav - Davor Dukić. „Juraj Šižgorić and the Ottomans: the Image of the Other in a Late Medieval Dalmatian Commune.“ *Association Internationale d'Études du Sud-Est Européen – Revue* 40-44 (2010-2014): 97-113.

Grgin, Borislav - Ivo Goldstein. *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*. Zagreb: Novi Liber, 2008.

- Gross, Mirjana. *Suvremena historiografija: Korijeni, postignuća, traganja*. Zagreb: Novi Liber, 1996.
- Hercigonja, Eduard. *Tropismena i trojezična kultura hrvatskog srednjovjekovlja*. 2.izd. Zagreb: Matica hrvatska, 2006.
- Ivančević, Radovan. *Šibenska katedrala*. Šibenik: Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić“, 1998.
- Jakovljević, Ivo. *Veliki rječnik šibenskih riči, nadimaka, imena, prezimena, ronzzanja, štracanja i štucigavanja*. Zagreb: POP & POP, 2006.
- Kolanović, Josip. *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*. Zagreb: Školska knjiga, 1995.
- Koren, Snježana. *Čemu nas uči povijest? Nastava povijesti, ideje o učenju/poučavanju i ishodi učenja*. Zagreb: Profil International, 2014.
- Ladić, Zoran. „Šibensko 'vrijeme katedrale': doprinos stanovnika kasnosrednjovjekovne šibenske komune izgradnji katedrale sv. Jakova“. *Zbornik Odsjeka povijesnih znanosti Zavoda povijesnih i društvenih znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 31 (2013): 37-76.
- Marinović, Marijana – Drago Roksandić ur. *Zavičajna povijest u interkulturalnom kontekstu*. Zagreb: FF Press, 2006.
- Nikolić, Zrinka. *Rođaci i bližnji*. Zagreb: Matica hrvatska, 2003.
- Pelc, Milan. *Renesansa*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2007.
- Raukar, Tomislav. „Komunalna društva u Dalmaciji u XV. stoljeću i u prvoj polovici XVI. stoljeća.“ *Historijski zbornik* 35 (1982), 43-118.
- Roksandić, Drago. *Čovjek i prostor, čovjek u okolišu*. Samobor: Meridijani, 2018.
- Skok, Pavao. *Izvanučionička nastava*. Zagreb: Pedagoški servis, 2002.
- Steindorff, Ludwig. "Stari svijet i novo doba: o formiranju komune na istočnoj obali Jadrana." *Starohrvatska prosvjeta* 16 (1986): 141-152.
- Stradling, Robert. *Nastava europske povijesti 20. stoljeća*. Zagreb: Srednja Europa, 2003.

Trškan, Danijela. „Terenski rad u nastavi povijesti – učenje metodom otkrivanja.“ *Povijest u nastavi* vol. 5, br. 10 (2007): 207-216.

Zelić, Danko. “Gradski statut kao izvor za povijest urbanog razvoja Šibenika”. *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 19 (1995): 37 – 51.

Zelić, Danko. “Postanak i urbani razvoj Šibenika”. Ph.D. diss., Sveučilište u Zagrebu, 1999.

D) Dokumenti:

1. Obrazovne aspiracije učenika u prijelaznim razdobljima hrvatskog osnovnoškolskog obrazovanja: priroda odrednice i promjene. Institut za društvena istraživanja u zZagrebu. Zagreb, travanj 2018. godine

(http://www.idi.hr/aspiracije/izvjesce_za_javnost_drugi_val_novo_izmjenjeno.pdf)

(posljednji posjet 9.12.2019.)

2. Nastavni plan i program za osnovne škole (2006.)

(https://www.azoo.hr/images/AZOO/Ravnatelji/RM/Nastavni_plan_i_program_za_osnovnu_s_kolu_-_MZOS_2006_.pdf) (posljednji put posjećeno 9.12.2019.)

3. Nacionalni okvirni kurikulum (2010.)

(http://mzos.hr/datoteke/Nacionalni_okvirni_kurikulum.pdf) (posljednji put posjećeno 9.12.2019.)

4. Kurikulum nastavnog predmeta povijest za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj (2019.)

(https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_03_27_557.html) (posljednji put posjećeno 9.12.2019.)

E) Mrežne stranice

Hrvatska enciklopedija: ekohistorija

(<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=17327>) (pristupljeno 9.12.2019.)

Hrvatska enciklopedija: komuna

(<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=32683>)(pristupljeno 31.5.2020.)